

Bilden av Öst- och Sydostasien i den svenska skolan

EN RAPPORT FRÅN CENTRUM FÖR ÖST- OCH SYDÖSTASIENSTUDIER | LUNDS UNIVERSITET

JOHN HENNESSEY OCH PONTUS WALLIN

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Avgränsningar	6
Metod och genomförande	6
Öst- och Sydostasien i nationella läroplaner	7
Historia	7
Geografi	8
Religionskunskap	9
Samhällskunskap	9
Sammanfattning	9
Läromedel	10
Val av läromedel	10
Historia, årskurs 7-9	11
Geografi, årskurs 7-9	13
Religionskunskap, årskurs 7-9	14
Samhällskunskap, årskurs 7-9	16
Historia, gymnasienivå	17
Religionskunskap, gymnasienivå	19
Samhällskunskap, gymnasienivå	19
Lärares användning av material i undervisningen	21
Läromedel	21
Annat undervisningsmaterial	22
Lärares reflektioner kring den egna undervisningen	24
Värdeladdade exempel	24
En spegel mot västvärlden	25
Nyheter och populärkultur som utgångspunkt	25
Styrdokumentens betydelse	26
Slutsatser och diskussion	27
Referenser	30

Inledning

Behovet om generell kunskap om Öst- och Sydostasien har aldrig varit större för Sveriges befolkning. Regionens ekonomiska betydelse har bara vuxit under 2000-talet, och dess sammanflätning med Sveriges ekonomi har blivit alltmer uppmärksammas i samband med ett antal stora händelser, bland annat kinesiska Geelys uppköp av Volvo Cars 2010, Ikeas dramatiska expansion i Östasien och kinesiska planer att köpa Sveriges största hamn i Lysekil 2018. Samtidigt har direkta politiska konflikter med länder i regionen fått mycket medial uppmärksamhet. Sveriges relation med Kina har skakats av gripandet av den svenske medborgaren författaren Gui Minhai 2015 samt en incident 2016 där en kinesisk turist i Sverige klagade över illa behandling av den svenska polisen. Ofta står det mycket på spel även ekonomiskt, som i debatter om huruvida kinesiska Huawei skulle kunna uteslutas från uppbyggandet av Sveriges 5G-nätverk av säkerhetsskäl eller om svensk vapenexport till Thailand borde stoppas efter militärkuppen 2014. Samma år överraskades Ikea av en stor ilska bland sydkoreaner när det upptäcktes att en karta som varujätten sålde hade benämnt havet mellan Japan och Korea som "Sea of Japan". Samtidigt byggs alltmer broar med regionen på individnivå, med svensk turism i Thailand som ett ständigt aktuellt exempel. 2020 utgjorde thailändare en betydande grupp utrikesfödda i Sverige, större än norrmän (SCB 2021). I ett demokratiskt samhälle med alltmer kontakter med regionen, ofta med stora ekonomiska och politiska konsekvenser, är kunskap om Öst- och Sydostasien viktig för framtidens Sverige.

Historiskt har dock den allmänna synen på regionen ofta förvrängts av skadliga stereotyper. Enligt den utspridda rasistiska diskursen om den "gula faran" beskrevs människor från Östasien som främmande och hotfulla. Även om Edward W. Sajs inflytelserika studie *Orientalism* (1978) beskriver den västerländska synen på Främre- snarare än Fjärran Orienten, gäller många av hans insikter om exotifiering av utomeuropéer även för det senare området. Uppmärksammade fall av rasism mot människor med östasiatiskt utseende, särskilt i samband med Covid-19 pandemin, tyder på att sådana rasistiska föreställningar och attityder inte har helt försvunnit i dagens samhälle. Dock har bilden av regionen på många sätt radikalt förändrats de senaste decennierna, inte minst på grund av Kinas ekonomiska tillväxt. För 30 år sedan var det fortfarande vanligt att förknippa Kina med fattigdom, medan landet idag oftare ses som mäktigt och rikt. Hur ser vanliga svenskars föreställningar om Asien ut idag? I vilken grad finns de gamla stereotyper kvar och i vilken grad har de bytts ut mot nya uppfattningar? Hur mycket lär sig svenska elever om Asien i skolan, och vad får de för bild av regionen? Hur kan Sveriges befolkning bättre förbereda sig för att leva i en värld där Asien spelar en allt viktigare roll?

Syfte

Syftet med den här rapporten är att undersöka vilka möjligheter elever i Sverige har att lära sig om Öst- och Sydostasien i skolan. Specifika ämneskunskaper i samhällskunskap är viktiga för att på ett kritiskt sätt kunna granska och bedöma påståenden och argument (Skolforskningsinstitutet 2020). Om elever inte ges möjlighet att utveckla specifika kunskaper om Asien finns det en risk för att de låter sig påverkas av polemiska tongångar kring historiska och samtida händelser i regionen. Det blir då även svårare att ta ställning till vad den ekonomiska och politiska utvecklingen i regionen innebär för resten av världen.

Syftet med rapporten är inte att studera elevers ämneskunskaper. Om så varit fallet hade vi kunnat använda oss av data från exempelvis nationella prov eller internationella kunskapsmätningar. I stället intresserar vi oss för vilka möjligheter elever har att utveckla ämnesspecifika kunskaper. För att undersöka detta kommer vi att fokusera på vilket material och innehåll som elever möter i undervisningen. Detta undersöker vi genom att dels studera de nationella läroplanerna för SO-ämnena och de läromedel som används, dels genom att fråga lärare om deras undervisning.

Avgränsningar

Vi avgränsar oss till samhällsorienterande ämnen på högstadiet och gymnasiet. Med samhällsorienterande ämnen avser vi samhällskunskap, historia, religionskunskap och geografi. Dessa ämnen är obligatoriska på grundnivå och de första tre utgör gymnasiegemensamma ämnen som alla gymnasieelever måste läsa. På gymnasiet förekommer diverse kurser och program med inslag av bland annat ekonomi, psykologi och filosofi som vi väljer att exkludera. Vi väljer också att bortse från undervisning i moderna språk såsom exempelvis kinesiska och japanska som också kan ge specifika kunskaper i samhällsorienterande ämnen.

Asien är en region som kan definieras på olika sätt och ges olika underkategorier såsom Centralasien, Östasien, Sydostasien, Sydasien, Mellanöstern samt de asiatiska delarna av Ryssland och Kaukasien. I det följande avgränsar vi oss till Öst- och Sydostasien med huvudsakligt fokus på de folkrikaste länderna i regionen.

Metod och genomförande

För att undersöka vilka möjligheter elever har att tillägna sig kunskaper om Öst- och Sydostasien i skolan väljer vi att undersöka hur och i vilken omfattning regionen behandlas i nationella styrdokument för skolan, läromedel samt i lärares undervisning. Vi har genomfört en analys av läroplanerna för de ovannämnda samhällsvetenskapliga ämnena på såväl högstadie- som gymnasienivå för att kunna redovisa vilka kunskapskrav som ställs om Öst- och Sydostasien samt vilka öppningar som finns för lärare att undervisa om regionen när det inte ställs explicita krav. Utifrån dessa styrdokument har vi undersökt läromedel i ämnena från tre av de största förlagen på marknaden och analyserat i vilka sammanhang Öst- och Sydostasien presenteras. Vi är speciellt intresserade inte bara av enstaka presentationer av regionen utan i vilken kontext och ämnessammanhang dessa tas upp.

För att undersöka hur läromedel används i undervisningen av lärare inom samhällsorienterande ämnen genomförde vi en enkätundersökning. Undersökningen gjordes i form av en webbenkät som lades ut på några stora forum på Facebook för ämneslärare i Sverige inom geografi, historia, samhällskunskap och religionskunskap. Respondenterna deltog anonymt och webbenkäten stängdes när 100 personer hade svarat. Vi organiserade också en fokusgrupp med sex lärare som ingår i ett ämneslärarlag i samhällskunskap vid en större gymnasieskola i en medelstor stad i Sverige. Samtalet genomfördes på distans med ljud och bild via ett digitalt verktyg för videokonferens. Deltagarna informerades om att deras deltagande skulle vara helt anonymt. Både enkäten och fokusgruppsamtalen genomfördes i början av december 2021.

Öst- och Sydostasien i nationella läroplaner

Innehållet för svensk skola regleras i skollagen och andra styrdokument såsom läroplaner och kursplaner. Ändringar i dessa styrdokument kan ge upphov till samhällsdebatter om vilket kunskapsinnehåll som skolan ska förmedla till eleverna. Exempelvis blossade det upp en debatt om att det fanns planer på att ta bort antikens historia i grundskolans kursplan i historia (Skolverket 2019a). Samtidigt finns det kunskapsinnehåll som helt lyser med sin frånvaro i skolans styrdokument. Bland annat står det ytterst lite om att elever ska lära sig om regioner som Asien eller om specifika länder såsom Kina eller Japan. Som de följande avsnitten kommer att visa är det också stora skillnader mellan olika ämnen. Religionskunskap och samhällskunskap har ett utpräglat fokus på elevernas eget samhälle och har därför mindre utrymme för undervisning om utomeuropeiska regioner än historia och geografi.

HISTORIA

Då den är så tätt förknippad med individers och grupper världsbild, identitet, politiska föreställningar och etiska ställningstagande är historieämnet, dess utformning och innehåll, hett omdebatterat i många länder runt om i världen. I Sverige blåste debatten upp senast i samband med ett förslag till revideringar av läroplanerna i historia 2019. Under tryck att reducera undervisningens omfång efter en minskning av undervisningstid i ämnet föreslog Skolverket att ta bort kravet om undervisning om antiken, vilket möttes av omfattande protester (Schottenius 2019; Englund 2019; Strannegård 2019). Till slut drog Skolverket tillbaka förslaget (Skolverket 2019a). I en insändare till *Dagens Nyheter* tog historikern Stefan Amirell upp en mindre uppmärksammas förändring: även en väsentlig del av undervisningskraven om internationell historia skulle försvinna enligt Skolverkets plan. Amirell befarade att utan krav på undervisning om forntida civilisationer utanför Europa skulle elever ledas till att "betrakta den utomeuropeiska världens historia som intressant endast i det koloniala sammanhanget från 1500-talet och framåt." Enligt Amirell skulle att "ge upp alla försök att förstå stora delar av världens historia göra nästa generation sämre rustad än dagens att förstå sin omvärld, att skilja fakta från fiktion och att möta människor från andra länder och kulturer" (Amirell 2019).

I de nuvarande läroplanerna till historieämnet sticker de explicita kraven om undervisning om antiken ut jämfört med andra historiska tider och platser. De senare anges nästan uteslutande som empiriska *exempel* som *kan* illustrera de teorier och metoder som läroplanen anger som mål, istället för att vara krav eller mål i sig själv. Jämfört med läroplanerna i många andra länder är kunskapskraven i historieämnet i Sverige relativt generella och vaga, med mer fokus på färdigheter och teoretiska perspektiv än empiriska fakta som eleverna förväntas lära sig. Detta återspeglar det svenska skolväsendets decentraliserade karaktär, där individuella lärare och skolor får stort utrymme att styra över undervisningsinnehållet. Undersökningen av läromedel och lärarintervjuerna i den här rapportens senare del är därför ett nödvändigt komplement till en studie av läroplanernas innehåll, men läroplanerna är ändå inte oviktiga i sammanhanget. Som ramverk för läromedlen och historieundervisning definierar läroplanen utrymmet för en möjlig undervisning om Öst- och Sydostasien på olika sätt.

Historia är ett av de obligatoriska grundskolsämnena, och om man börjar med grundskolans läroplan kan man läsa en del syften och mål som skulle kunna användas som stöd för studiet av Öst- och Sydostasien. Mest grundläggande, "Ett historiskt perspektiv ger oss redskap att förstå och förändra vår egen tid" (Skolverket 2019b, 205). Som tidigare påpekats gör framför allt Kinas men även andra Öst- och Sydöasiatiska länders växande ekonomiska och politiska makt att en förståelse för regionen blir allt viktigare för att kunna begripa samtidens stora samhälleliga frågor. Likaså betonar läroplanen vikten av "förståelse för olika kulturella sammanhang och levnadsätt" (Skolverket 2019b, 205). "Kulturmetöten" påpekas vid flera tillfällen som ett viktigt tema i undervisningen, men det är otydligt vad detta syftar på. Vid ett tillfälle specificeras "Nordens kulturmetöten med övriga Europa och andra delar av världen," vilket indikerar ett perspektiv som betonar en gemensam kultur i Norden men inte nödvändigtvis i hela Europa (Skolverket 2019b, 205, 207). Mer specifikt är såväl förbindelser som jämförelser med Asien omnämnda. "Sveriges och Nordens ekonomiska och kulturella globala utbyte, till exempel i form av järnexport och genom resor till Asien" omnämns för årskurs 4-6, medan årskurs 7-9 ska studera "Den ökade

världshandeln mellan Europa, Asien, Afrika och Amerika" (Skolverket 2019b, 208-209). Dragningskraften av tidigmoderna asiatiska handelsprodukter som te, siden och porslin, samt Svenska Ostindiska Companiet hamnar därmed i fokus. Vad gäller jämförelser ska elever i årskurs 7-9 ägna sig åt "Jämförelser mellan några högkulturers framväxt och utveckling fram till 1700-talet, till exempel i Afrika, Amerika och Asien" och därmed fundera över "Vad historiska källor från någon högkultur, till exempel i Asien eller Amerika, kan berätta om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män" (Skolverket 2019b, 208). Här presenteras viktiga statsbildningar utanför Europa på ett mer självständigt sätt, det vill säga inte bara i relation till Europa eller resande européer, men syftet med att studera dessa främmande kulturer är ändå att främja en bättre förståelse av svenska elevers egen livssituation och kultur. Med andra ord finns det inget uttalat syfte att förvärva kunskap om dessa kulturer för att bättre förstå deras arvtagande stater i dagens geopolitiska läge.

Åtminstone 50 poäng historieundervisning är obligatoriskt på gymnasienivå, och mer djupgående kurser krävs för vissa ämnesinriktningar. Här är läroplanen ännu vagare. Det finns nästan inga specifika geografiska hänvisningar alls, utan det är färdigheter såsom källkritik och teoretiska förståelser av historia och historiebruk som står i fokus. Bland målen som gäller för alla gymnasieelever är undervisning om epokindelningen i Europa, till exempel medeltiden och upplysningstiden. Enligt de uttalade målen ska dock eleverna inte bara lära sig detta utan även kunna problematisera en sådan kronologi. "Jämförelser med tidsindelningar i någon utomeuropeisk kultursfär som Kina eller Indien" uppmuntras för att visa både att epokindelningar är efterkonstruktioner och att det är problematiskt att oreflekterat överföra dem på historiska utvecklingar i andra världsdelar (Skolverket 2010b). Detta reflekterar kritisk forskning inom universitetsvärlden som har problematiserat den tidigare eurocentriska tendensen att definiera mänsklig historia utifrån en europeisk historiesyn, vilket fördunklar variationer i olika regioner. Ett sådant kunskapsmål, om det når ut i praktiken i svenska klassrum, skulle kunna göra mycket för att öka förståelsen för historiska förlopp i exempelvis Asien. I övrigt är dock inte den icke-europeisk historien specificerad som kunskapsmål. Skolor och individuella lärare har mycket utrymme att påverka hur de generella teoretiska och metodologiska kunskapsmålen ska uppnås, vilket utgör en möjlighet att undervisa mer om regioner som Öst- och Sydöstasien, men också en fara för propagerandet av en föråldrad, eurocentrisk historiesyn. Rapportens senare delar ska undersöka vilka val som läromedelsförfattare har gjort samt hur gymnasielärare kan utforma sin undervisning.

GEOGRAFI

Geografiämnet handlar givetvis om olika delar av jorden, vilket ger en naturlig plats åt Öst- och Sydöstasien. Men liksom kursplanerna inom historia lämnas det för det mesta ospecificerat vilka världsdelar eller länder som ska användas för att illustrera de teoretiska kunskapskraven, vilket ger stor frihet åt enskilda skolor och lärare. Elever i årskurs 7-9 ska lära sig "Namn och läge på världsdelarnas viktigare länder, vatten, öar, berg, öknar, regioner och orter" (Skolverket 2019b, 199), vilket naturligtvis innefattar Öst- och Sydöstasien, men därutöver finns det inget i läroplanen som antyder att kunskap om andra världsdelar är väsentlig *i sig*, utan detta ska framför allt användas som jämförelseobjekt för att belysa det egna samhället och egna geografiska förhållanden. Elevernas möjlighet att jämföra människans levnadsvillkor i olika geografiska miljöer är ett explicit mål på grundnivå (Skolverket 2019b, 199). Denna uppfattning ligger väldigt nära den som vi har sett i historieämnets läroplaner, där omvärlden mest verkar anses som intressant i ett komparativt perspektiv. Dessutom specificeras det inte närmare vilka utomeuropeiska regioner detta gäller, utan det lämnas upp till lärarna eller skolorna.

Även om det är uttalat finns det två tydliga syften i geografiämnets läroplaner som rimligen bör ha en nära koppling till kunskap om Öst- och Sydöstasien. För det första läggs särskild vikt på globaliseringsprocesser i läroplanen för gymnasiet. Bland målen för Geografi 1 lyder: "Globaliseringens drivkrafter och konsekvenser avseende ekonomiska verksamheter och lokal och regional utveckling samt intressen och mönster i en global värld. Geografisk arbetsdelning, transnationella företag, industriella distrikt, transporter och kommunikation" (Skolverket 2010a, 2). Med tanke på Öst- och Sydöstasiens centrala roll i många globala varukedjor, inte minst som "världens fabrik," bör regionen rimligen ta en ganska stor plats i gymnasieundervisningen. Likaså är regionen nära sammankopplad med en annan av de viktigaste läroplansmålen på både högstadie- och gymnasienivå: den globala befolkningsfördelningen och -utvecklingen. Eleverna i årskurs 7-9 ska lära sig "Hur jordens befolkning är fördelad över jordklotet samt orsaker till och konsekvenser av den ojämna befolkningsfördelningen" (Skolverket 2019b,

199). Som världens folkrikaste område är det klart att Asien spelar stor roll i denna kontext, inte minst Kinas omdiskuterade Ettbarnspolitik fram till 2015.

Sammanfattningsvis finns det inga specifika krav i läroplanen för geografi att studera Öst- och Sydostasien, och utomeuropeiska områden verkar anses viktigast mest i egenskap av jämförelseobjekt, men kunskapsförmedling om regionen blir däremot oundviklig vad gäller de explicita läromålen om globalisering och världens demografi.

RELIGIONSKUNSKAP

Utifrån läroplanerna ska religionskunskap i den svenska skolan behandla framför allt kristendomen, "då denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället," men även islam och judaism (Skolverket 2010c, 1). Även buddhism nämns i läroplanen som ett exempel på världsreligionerna som ska studeras, men det finns inget uttalat fokus på Öst- och Sydostasien. Som ett ämne som syftar till att "förstå och leva i ett [svenskt] samhälle präglad av mångfald" (Skolverket 2010c, 1) är det föga förvånande att fokus ligger vid de största religionerna i Sverige och de som har haft störst påverkan på Sveriges historia och kultur, men det finns möjlighet till undervisning som präglar elevernas bild av Öst- och Sydostasien, vilket undersöks närmare i rapportens delar om läromedel och lärarintervjuer.

SAMHÄLLSKUNSKAP

Liksom religionskunskap ska samhällskunskap enligt läroplanerna främst syfta till att öka elevers förståelse för deras eget samhälle. I årskurs 4-6 ska dock elever studera "ekonomiska villkor för barn i Sverige och i olika delar av världen" och i årskurs 7-9 finns det kunskapsmål om mänskliga rättigheter i andra länder, internationella konflikter och den globala ekonomin (Skolverket 2019b, 227-228). Dessutom ska högstadiel elever känna till "Några olika stats- och styrelseskick i världen" (Skolverket 2019b, 229). Enligt läroplanen för gymnasienivån, "Politiska, sociala och ekonomiska band sammanlänkar i dag människor i olika samhällen över hela världen," men även här finns mest fokus på det lokala samhällets plats i globala strukturer (Skolverket 2010d, 1). Precis som i läroplanerna till de övriga SO-ämnena kan exempel från Öst- och Sydostasien användas för att illustrera nödvändiga teoretiska mål, men det finns inga uttalade krav på detta.

SAMMANFATTNING

Sverige har ett tämligen decentraliserat skolväsende, vilket återspeglas i dess läroplaner på såväl grund- som gymnasienivå. Läroplanerna inom SO-ämnena kräver ibland vissa faktakunskaper, vanligast om Sverige, Norden eller Europa, men oftast relaterar kunskapsmålen till viktiga perspektiv, förståelser för ämnescentrala teorier och begrepp samt färdigheter inom ämnet i stället för specifika faktakunskaper. Skolor och lärare har således stor frihet att utforma sin undervisning, och undervisning om Öst- och Sydostasien kan därmed variera kraftigt. De följande sektionerna ska undersöka i vilken utsträckning och på vilket sätt regionen beskrivs i läromedel samt individuella lärares behandling av världsdelen i klassrummet.

Läromedel

Som diskuteras i mer detalj i avsnitten om lärares undervisning nedan bestämmer inte innehållet i läromedel vad som undervisas i klassrummet. Ändå ger de elever och lärare viktiga resurser som ofta spelar stor roll i undervisningens utformning. Som en rapport från Skolinspektionen har visat brukar lärare ha stor tillit till innehållet i förlagsproducerade läromedel (Skolinspektionen 2021). Följande avsnitt undersöker därför vilka förutsättningar läromedel i SO-ämnena ger lärare att undervisa om och elever att lära sig om Öst- och Sydostasien.

VAL AV LÄROMEDEL

Det finns ingen allmänt tillgänglig information eller statistik över vilka läromedel som används i svenska skolor, varken från statliga myndigheter eller branschorganisationen Läromedelsföretagen. Aktörerna i sektorn är många. Branschorganisationen representerar 18 läromedelsföretag, men enligt den statliga Läromedelsutredningen är de fem största Gleerups Utbildning, Liber, Natur & Kultur Bokförlaget, Sanoma Utbildning och Studentlitteratur (SOU 2021:70, 111). Denna studie fokuserar på tre av dessa som erbjuder heltäckande läromedel i alla de obligatoriska SO-ämnena på såväl högstadie- som gymnasienivå: Gleerups, Liber och Natur & Kultur. Som redovisas i avsnittet om lärare nedan har en enkät över 100 lärare i SO-ämnena gett stöd till vårt intryck att dessa tre förlag utgör de allra vanligaste valet bland svenska lärare.

Dessa tre förlag erbjuder ofta flera läromedelsprodukter till samma nivå, med olika tematiska inriktningar och målgrupper, exempelvis yrkes- eller studieförberedandeprogram på gymnasiet, eller läromedel på lättläst svenska. Alla erbjuder även tryckta och digitala läromedel. På högstadienivå har dock både Gleerups och Liber en grundtext till SO-ämnena riktade mot årskurs 7-9 i såväl tryckt som digital form. Innehållet i båda formerna är identiskt för Libers läromedel. Vad gäller Gleerups är innehållet väldigt lika, men de tryckta böckerna har vissa uppdateringar som ännu inte har nått den digitala versionen. Vi har därför valt att förhålla oss till den något nyare texten i de tryckta böckerna. Undersökningen fokuserar på Gleerups serie *Utkik*, varav tre av de fyra SO-ämnena har nya upplagor från 2020-2021, samt Libers serie *SOS*, som också har en relativt ny utgåva (2019). Enligt representanter för Natur & Kultur överlappar inte deras digitala och tryckta läromedel i lika stor utsträckning. De tryckta *SOL Nova* böckerna har den senaste utgåvan, men än så länge har inte alla böckerna i serien givits ut (bara till årskurs 7-8). Vi har valt att i stället undersöka det digitala läromedlet *Digilär*, trots att texten för vissa ämnen är något äldre (2013 eller 2018), för att den fortfarande säljs och för att den täcker hela period, årskurs 7-9, som de övriga högstadieläroböckerna i studien. Det verkar dessutom som att *Digilär* grundtexterna uppdateras med jämna mellanrum, även om det är svårt att avgöra exakt när. Det står till exempel på webbsidan att *Digilär: Samhällskunskap åk 7-9* är senast uppdaterad 2019, men Covid-19 pandemins effekter under 2020 nämns i introduktionen. Alla läromedlen i den här rapporten har undersökts under oktober-december 2021.

Gleerups digitala läromedel i SO-ämnena kommer även med ett tillägg som heter "Månadens fördjupning," vilket innehåller en analys av en dagsaktuell samhällsfråga. Många av dessa behandlar Öst- och Sydostasien, till exempel demokratiörelsen i Hong Kong eller kärnvapentester i Nordkorea, men vi har valt att inte inkludera dessa i rapportens analys då de inte ingår i de tryckta läroböckerna och är svårare att jämföra med upplägget hos de två andra förlagen. Detsamma gäller för Natur & Kulturs *Digilär* produkter, som innehåller en grundtext men också har sökbara fördjupningstexter om många historiska och dagsaktuella ämnen. Dock är det högst sannolikt att många lärare använder sig av dessa eller annat utomstående material för att inkorporera aktuella frågor om Asien i sin undervisning.

Vad gäller gymnasienivån är utbudet ännu mer mångfacetterat, och förlagen erbjuder många olika alternativ. Här har vi valt att fokusera på läromedel som riktas mot både yrkes- och studieförberedande program och som täcker samma nivåer. Då geografiämnet inte är ett gymnasiegemensamt ämne och inte alla förlagen ger ut läromedel i ämnet fokuserar vi i stället på de resterande tre SO-ämnena som alla gymnasieelever läser: historia, religionskunskap och samhällskunskap. Grupperingen av kurser varierar också, men utifrån de vanligaste upplägg hos

förlagen har vi valt att studera läromedlen avsedda för Historia 1b, Samhällskunskap 1b, 2 och 3, vilka ofta grupperas tillsammans, samt Religionskunskap 1. Från Gleerups undersöker vi *Perspektiv på historien plus* (2017), *En människa, tusen världar: Religionskunskap 1* (2015) samt *Arena 123: Samhällskunskap för gymnasiet* (2021). Från Liber undersöks *Epos: Historia 1b* (2012), *Libers religionskunskap* (2019) samt *Libers samhällskunskap* (2018). Enligt en representant för förlaget är *Epos* och *Libers religionskunskap* klart största säljarna och enligt förlagets katalog är *Libers samhällskunskap* det enda heltäckande alternativet för det ämnet. Som på högstadienivå har både Gleerups och Liber nästan identiska grundtexter i tryckt och digital form, med vissa multimediala tillägg i den senare. Vi har utgått ifrån den tryckta versionen av läromedlen förutom *En människa, tusen världar*, som vi använde digitalt då det inte var möjligt att få tag på den fysiska boken under undersökningsperioden. Vad gäller Natur & Kultur finns det en lärobok för Religionskunskap 1 i tryckt och digital form, *Religion 1 för gymnasiet* (2018), men för tillfället endast det digitala läromedlet *Digilär* för historia (2011) och samhällskunskap (2013), vilka då även utgör underlag till den här studien.

HISTORIA, ÅRSKURS 7-9

Att sammanfatta de viktigaste händelserna och processerna i världens historia för högstadieelever under ett begränsat antal timmar är ingen lätt uppgift. Läromedlen som undersöks här har många gemensamma punkter, men också stora skillnader. En gemensam strategi är dock att placera betydligt mer fokus på moderna processer och händelser än äldre historiska sådana. Eftersom läroplanen nämner antiken explicit står det antika Grekland och romerska riket för den allra största andelen av huvudtexten om äldre historia, men alla tre läromedlen beskriver ändå utvecklingen i Kina till en viss grad, och även Japan på ett mer begränsat sätt. Ett gemensamt tema är Kinas tekniska överlägsenhet över lång tid och de många uppfinningarna som härstammar därifrån, såsom krutet och kompassen. Även Zheng Hes flotta och upptäcktsresor tas upp i alla läromedlen.

Detaljnivån och fokus på skildringen av Kinas tidigare historia varierar dock mellan texterna. Minst detalj anger *Utkik: Historia 7-9* (Olofsson et al. 2021), som ägnar två sidor åt Kinas statsskick och ekonomi under hela perioden fram till Qing-dynastin (87-88). *Digilär Historia 7-9* (Wigh & Bill 2013) beskriver kort Kinas tidigaste utveckling i ett kapitel om "flodkulturer," ett begrepp som läromedlet använder för att ersätta det normativa "högkulturer." Detta skiljer sig från standardsättet att lära ut perioden och beskrivningen av "högkulturer" i läroplanen, men är mer i enlighet med den senaste kritiska forskning (texten förklarar och argumenterar för denna intervention). Utvecklingen i Kina, med sofistikerat jordbruk och oftast centraliserad makt förklaras som ett resultat av regionens klimattryck på folket, istället för med mer problematiska kulturella förklaringar. I ett senare kapitel beskrivs Ming-dynastins huvuddrag i mer detalj, inklusive teknik, befolkningsutveckling och Sidenvägen. *SOS: Historia 7-9* (Ivansson & Tordai 2019) har den mest detaljerade informationen om Kinas tidiga historia. Utöver det som de andra läromedlen beskriver finns utförlig information om konfucianism och "första kejsaren" Shi Huangdis brutala men framgångsrika valde (43-48). I ett senare kapitel behandlas Ming- och Qing-dynastierna tillsammans och mycket detaljerat (134-140). Eleverna uppmanas att fundera över varför de kinesiska upptäcktsfärderna upphörde och vad som hade kunnat hända om kineser, och inte européer, hade upptäckt Amerika (139). Med en tydlig, om än outtalad, påverkan av historiker som Kenneth Pomeranz, ställer även texten frågan om varför den industriella revolutionen ägde rum i det tidigmoderna Storbritannien, istället för tidigare i Kina eller i Romarriket (169).

I några texter nämns ibland andra områden i Öst- och Sydostasien i diskussioner om europeisk tidigmodern kolonialism, men (första) Opiumkriget och Japans öppnande för västerländsk handel och uppkomst som stormakt är de nästa stora ämnena i regionens historia som alla läromedlen diskuterar. Såväl *SOS: Historia 7-9* som *Utkik: Historia 7-9* förklarar bakgrunden och följderna av Opiumkriget i detalj. *Digilär Historia 7-9:s* behandling är lite hastigare, vilket riskerar att elever inte helt förstår varför Kina snabbt gick från storhet och rikedom till kaos och svaghet under 1800-talet, samt den offerkänsla och idén om "nationell förödmjukelse" som är en central del i det samtida Kinas historiemedvetande.

Öst- och Sydostasien nämns i alla läromedel i samband med Andra världskriget, men här är kanske skillnaderna mellan läromedlen allra störst. *Utkik: Historia 7-9* ger den utförligaste skildringen av krigets östasiatiska skådeplat-

ser. Historiker är oense om vad som räknas som krigets början, men *Utkik: Historia 7-9* följer de flesta Asienhistoriker genom att börja med den japanska aggressionen mot Kina i Manchuriet 1931 och resten av Kina från 1937. Motiven bakom japansk expansionism beskrivs i detalj, och japanska grymheter såsom Nanjingmassakern och de så kallade "tröstkvinnorna" tas upp (281, 307). Krigets utveckling efter Pearl Harbor sammanfattas, och atombombningarna, en av den moderna historiens viktigaste händelserna, får mycket plats, vilket diskuteras i mer detalj nedan. *SOS: Historia 7-9* nämner några bakomliggande orsaker till Japans aggression, inklusive nationell chauvinism, men beskrivningen av kriget i Asien är väldigt kort och marginell. Japans grymheter under dess krig i Östasien omnämns inte här, men tas upp i ett senare avsnitt om Kina under Mao, vilket ger en lämplig bakgrund till det kinesiska inbördeskriget (425). Mest extrem är *Digilär Historia 7-9*, där krigets asiatiska skådeplatser är i det närmaste en eftertanke. Mer utrymme ägnas åt Hitlers barndom än orsakerna bakom Japans roll i kriget och krigets östasiatiska skådeplatser beskrivs endast efter Hitlers död och Tysklands kapitulation, till skillnad från de andra läromedlen där beskrivningarna sammanvävs med utvecklingen i Europa. Det lilla som skrivs om kriget i Asien handlar framför allt om olika strider mellan Japan och USA i Stillahavsområdet.

En annan central händelse, inte bara för förståelsen av Öst- och Sydöstasien utan mänsklighetens moderna historia, är atombombningarna, men även detta får en mycket varierande uppmärksamhet i texterna. Historiografin kring framför allt beslutet att använda detta supervapen har varit ett djupt infekterat ämne i USA under många år. Många forskare har ifrågasatt den i amerikanska läromedel vanligaste förklaringen, att förlusterna vid en invasion av Japan hade varit så stora att atombombningarna faktiskt räddade liv (Hogan 1996; Walker 2005). Kritiska historiker har argumenterat att det fanns gott om alternativ till bombningarna: USA hade kunnat demonstrera kärnvapnen och gett Japan en chans att ge upp innan dessa vapen användes på städer (eller enbart militära mål), eller till och med inte krävt en villkorlös kapitulation, till exempel. Dessa historiografiska argument har mötts med motargument från andra historiker men även stark politisk opposition från bland annat veteranorganisationer i USA, vilket har lett till att förståelsen av atombombningar som "livräddare" fortsätter att vara vanlig i USA (se Hogan 1996). Det finns dock mindre politiskt tryck i Sverige, och det bästa hade varit att kort presentera att frågan är omstridd i historiografin. Ändock är det bara *Utkik: Historia 7-9* som indikerar att det finns en debatt i frågan (298). De andra läromedlen mer eller mindre accepterar påståendet att atombombningarna ansågs som nödvändiga för att undvika en blodig invasion (Ivansson & Tordai 2019, 348; Wigh & Bill 2013). *Utkik: Historia 7-9* tar upp de långvariga effekterna av atombombningar, med livslånga fruktansvärda skador från strålningen (298), och *SOS: Historia 7-9* har ett särskilt avsnitt som berättar historien om en kvinna som överlevde bombningen och senare deltog i freds rörelsen i Japan (351-352). Även om det inträffade långt bort, som historiens enda fall av en kärnvapenattack mot människor är kunskap om atombombningarnas effekter viktig i en era då stora kärnvapenarsenaler fortfarande finns och då Sverige måste ta ställning till exempelvis FN-initiativ till ett kärnvapenförbud eller ryska atombeväpnade fartyg i svenskt vatten.

Till skillnad från Andra världskrigets Östasiatiska skådeplatser anger alla tre läromedlen en gedigen och ganska likvärdig beskrivning av Kinas efterkrigstidshistoria. Det kinesiska inbördeskriget tas upp väldigt kort, men katastroferna under Mao, både det Stora språnget och Kulturrevolutionen, beskrivs i detalj. *Digilär Historia 7-9* länkar även till extraläsning som beskriver dessa händelser utförligt. Alla tre läromedlen beskriver även kort hur demokratirörelsen 1989 krossades, massakern på Himmelska fridens torg och Kinas unika väg att behålla en kommunistisk diktatur som politiskt styre medan ekonomin liberaliserades alltmer. Dessutom slutar alla tre läromedlen med Kinas uppgång som supermakt som en av de viktigaste nutidshistoriska utvecklingarna. Både *Utkik: Historia 7-9* och *SOS: Historia 7-9* presenterar detta som ett tveeggat svärd, som å ena sidan har öppnat upp ekonomiska möjligheter för miljontals människor, men å andra sidan betyder att en hård diktatur får alltmer makt i världspolitiken. *Utkik: Historia 7-9* beskriver hur Kina har kunnat stärka sin position gentemot Väst efter finanskrisen 2008, och använder exemplet om hur Ford sålde Volvo till Geely som illustration (403). *Digilär Historia 7-9* presenterar Kinas uppgång som mindre hotfull genom att betona dess miljömässiga utmaningar, speciellt vattenbrist i stora delar av landet.

Vad gäller resten av Öst- och Sydöstasien syns de mest i krigssammanhang; såväl Koreakriget som Vietnamkriget får en del uppmärksamhet i alla läromedlen. Alla texter visar stor sympati för Vietnams frihetskamp och beskriver ett antal amerikanska övergrepp, även om proteströrelsen i USA och Vietnams hårda kommunistdiktatur efter kriget också omnämns. Därutöver är det bara enstaka händelser med koppling till regionen som omnämns i

läroböckerna. *Utkik: Historia 7-9* ger en kort beskrivning av folkmordet i Kambodja (354) och *Digilär Historia 7-9* tar upp Bandungkonferensen samt den snabba ekonomiska tillväxten av de fyra "asiatiska tigrarna."

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att alla läromedlen ger elever en gedigen förståelse av efterkrigstidens Kina, inklusive den senaste utvecklingen. Däremot är presentationen av andra viktiga händelser, däribland Opiumkriget och Japans imperiebygge i regionen och dess relaterade brott mot mänskligheten, ibland så kort att elever lätt riskerar att gå miste om en grundlig förståelse av bakgrunden till viktiga drag i regionen idag.

GEOGRAFI, ÅRSKURS 7-9

Som nämnts ovan anger läroplanen för geografi mest övergripande teoretiska och metodologiska kunskapsmål, i stället för specifik empirisk information om olika världsdelar, och detta reflekteras i de läromedel som har undersökts. *Digilär: Geografi åk 7-9* (Knöös et al. 2018) är uppdelad i stora tematiska områden, såsom klimat, ekonomi och naturkatastrofer, vilka illustreras med exempel från bland annat Öst- och Sydostasien. Vulkanutbrott och tsunami i olika länder i regionen förekommer ofta som exempel på naturkatastrofer, men i sina översikter om klimat- och jordbrukszoner beskrivs även regionsövergripande fenomen såsom monsunklimat och våtrisdjordbruk, vilka ger en väsentlig baskunskap för att förstå mycket av regionen. Regionens stora befolkning beskrivs givetvis i kapitlet om demografi, men Kinas Ettbarnspolitik omnämns inte, även om Kinas könsobalans på grund av selektiva aborter tas upp. Regionens betydelse i globala varukedjor och den snabba industrialiseringen i många av regionens länder beskrivs kort, och till skillnad från alla de övriga högstadieläromedlen i denna rapport får Japan en hel del uppmärksamhet som ekonomisk supermakt. Japan är fortsatt ekonomiskt betydelsefull men har sedan millennieskiftet alltmer överskuggats av Kina i sådana diskussioner. *Digilär: Geografi åk 7-9* avslutar med en grupp kapitel som presenterar olika världsdelar var för sig, men där är hela Asien ihopklumpat i ett kapitel, trots att Oceanien och till och med Antarktis får egna kapitel. Asienkapitlet betonar regionens enorma bredd och mångfald, men det skulle ändå vara mer praktiskt att behandla den stora kontinentens olika delar (Mellanöstern, Centralasien, Sydasiien, Östasien och Sydöstasien) separat då det är svårt att generalisera om dem tillsammans och informationen i kapitlet riskerar att bli tämligen intetsägande för läsaren.

SOS: Geografi 7-9 (Bengtsson & Lindberg 2019) fokuserar på ett liknande sätt på globala geografiska begrepp och processer mer generellt, men tar även upp öst- och sydöasiatiska länders problem och framför allt klimatutmaningar. Kina målas ofta upp i media som en miljöbov, men *SOS: Geografi 7-9* ger en mer mångsidig bild och tar upp fler positiva aspekter av Kinas klimatarbete. Kina och Indiens framgångar med att plantera mer skog beskrivs (194) och underkapitlet om solenergi illustreras med en bild av ett enormt solkraftverk i Anhui-provinsen (301), även om Kinas problematiska produktion och konsumtion av palmolja också omnämns (198). Kinas stora utbyggnad av kärnkraft på senare år diskuteras också i detalj, men den kontextualiseras med en beräkning av kärnkraftverk per antal invånare i olika länder som visar att USA, Sverige och många andra länder har relativt sett mycket mer kärnkraft än Kina (296). Två av Kinas mest kontroversiella moderna projekt, de tre ravinernas damm och Ettbarnspolitik, tas upp, men i ganska neutrala tongångar. Efter att ha beskrivit de miljömässiga fördelarna med vattenkraft, under rubriken "Damm gör nytta och gör skada" berättar boken att:

det finns också nackdelar med en damm. När dammen anläggs översvämmas stora områden och byar och betesmarker kan hamna under vatten. De människor som bor i området tvingas flytta. När världens största damm byggdes i Kina tvingades en miljon människor att lämna sina hem (152).

Intressant nog tas inte något exempel på dammprojekt i norra Sverige upp, vilka också har varit mycket omstridda. Beskrivningen av Ettbarnspolitik och könsobalansen i dagens Kina beskrivs också mer eller mindre neutralt (242). De andra öst- och sydöasiatiska länderna beskrivs mycket mindre i texten. Turismens negativa inverkan på miljön i Thailand omnämns (158) och såväl Mongoliet (128) som Vietnam (244) används som illustrativa exempel på olika geografiska teman som befolkningspyramider, men i övrigt har boken väldigt lite information om Öst- och Sydostasien utöver Kina. Till skillnad från *Digilär: Geografi åk 7-9* finns det inte ett särskilt kapitel om Asien.

Utkik: Geografi 7-9 (Andersson & Windirsch 2020) har ett väldigt liknande upplägg som *SOS: Geografi 7-9* och nämner Kina och andra öst- och sydöstasiatiska länder i många av samma sammanhang. Kärnkraftsolyckan i Fukushima, Japan 2011 tas upp i diskussionen om kärnenergi (125) och Ettbarnspolitiken i Kina tas upp i betydligt mer detalj än i de övriga läromedlen (140), också i jämförelse med Indiens något mjukare familjeplaneringspolitik, men i övrigt är innehållet väldigt liknande.

Sammanfattningsvis kan man säga att läroböckerna följer läroplanen väldigt nära i dess fokus på generell kunskap inom disciplinen i stället för regionspecifika empiriska kunskapsmål. Detta leder till att eleverna inte får en så detaljerad bild av Öst- och Sydostasien och dess individuella länder, utan dessa används mest som illustrativa exempel som kan variera från bok till bok. Trots att klimat och ekonomi är viktiga målområden är också geografiläromedlen betydligt mindre normativa än böckerna i de andra SO-ämnena och beskriver mest fakta om kontroversiella teman på ett neutralt sätt.

RELIGIONSKUNSKAP, ÅRSKURS 7-9

Högstadieläromedlen i religionskunskap visar tydligt att det finns stort utrymme för tolkning av läroplanens krav. Eftersom buddhismen är en av de fem största "världsreligionerna" som eleverna ska lära sig om finns det i alla tre av de undersökta läromedlen viss information om Öst- och Sydostasien, men detta varierar kraftigt. I *Digilär Religionskunskap åk 7-9* (Harknäs & Wigh 2013) finns det många illustrationer från regionen som visar såväl buddhismens som andra religioners utbredning i Asien. De flesta visar bilder av buddhister i Thailand och Myanmar, men det finns även bilder av muslimer i Malaysia och Indonesien, naturreligionsriter i Indonesien och även ett kristet vuxendop i Thailand. Kartor visar också världsreligionernas geografiska spridning runt om i världen, inklusive i Asien. Dock finns det relativt lite text om religionshistoria eller praktiker i specifika Öst- eller Sydöstasiatiska länder. Eftersom buddhismen grundades och dess tidigaste historia utspelades i Indien ägnas detta samt buddhistisk doktrin det mesta utrymmet i kapitlet om buddhismen, även om buddhismen numera är betydligt större i Öst- och Sydostasien än i Indien. Buddhismens olika inriktningar Theravada, Mahayana och Vajrayana och deras nutida geografiska utspridning tas upp, men fokuset är återigen mest på doktrin. Buddhismens blandning med lokala religioner i Kina nämns, men det är i övrigt lite plats ägnat åt lokala variationer i buddhismen. Vad gäller islam är fokuset likaså mest på dess tidigare historia och senare utveckling i Mellanöstern, även om texten nämner tydligt att flest muslimer idag bor i Indonesien och Indien och att de "är således inte araber".

Libers *SOS Religion 7-9* (Berlin & Ring 2019) har nästan ingen platsförankring överhuvudtaget. Buddhistisk doktrin presenteras i detalj, men förutom ett antal bilder, ofta utan bildtexter som specificerar var de var tagna, är det nästan ingen information om var buddhismen utövas. Skillnaden mellan Theravada och Mahayanabuddhism presenteras, men utan någon geografisk förankring (255). Detta riskerar att ge en bild av buddhismen som ganska enhetlig och lika var den än praktiseras, vilket missar viktiga skillnader mellan olika regioner och buddhismens roll i samhällsutveckling och politik. Å andra sidan är *SOS Religion* den enda av läromedlen som uppmärksammar både konfucianism och taoism (51).

Gleerups *Utkik: Religion 7-9* (Olofsson & Uppström 2014) har en helt annan infallsvinkel, som präglas av religionssociologi och är betydligt mer platsförankrad. Trots att grundpelarna till de olika världsreligionerna behandlas precis som i de andra texterna är det mycket mer fokus på religionernas historia och nutida mångfald, blandning och anknytning till samhällsfrågor i specifika länder. Det finns en betydligt längre beskrivning av de olika världsreligionernas geografiska spridning än i de andra läromedlen, med information om länder där religionen är både en majoritetsreligion och en betydande minoritetsreligion, och avsnittet om Theravada och Mahayanabuddhism är också mer geografiskt specifik. Buddhismens blandning med andra religioner och traditioner, såsom shinto i Japan (298), får en sofistikerad behandling som ger läsare en nyanserad och mer sanningsenlig bild av dess roll i olika delar av Öst- och Sydostasien. Buddhismens koppling till viktiga samhällsfrågor i olika länder får också en del uppmärksamhet, till exempel i avsnitt om ojämlikhet mellan buddhistiska munkar och nunnor i olika länder (ett tema som också kort nämns i *Digilär Religionskunskap åk 7-9*) samt relationen mellan trossamfund och staten i Thailand (297). Utifrån dessa exempel blir det tydligt att kursplanens vaghet har gjort det möjligt för olika förlag att välja radikalt olika sätt att undervisa om religionskunskap.

De undersökta läromedlen behandlar även tre överlappande, infekterade politiska frågor om Öst- och Sydostasien som också är högst relevanta för denna rapport: bilden av buddhismen som en fredlig religion, Dalai lama och den kinesiska statens förföljelser av olika religioner. Till att börja med tar alla läromedlen upp den i västvärlden utbredda bilden av buddhismen som en fredlig religion, fast ur olika vinklar. *SOS Religion* framför denna populära bild under rubriken "Budskapet om fred viktigast":

Dalai Lama fick 1989 Nobels fredspris för sin icke-våldskamp mot kineserna för Tibets frihet. Kineserna gick i slutet av 1950-talet in i Tibet och Dalai Lama lever sedan 1959 i landsflykt i norra Indien. Budskapet om fred, både yttre och inre fred, är det som Dalai Lama själv och andra tibetanska buddhister tycker är viktigast (258).

Utkik: Religion har en annan vinkel och ifrågasätter subtilt bilden av buddhismen som fredlig genom att ställa detta som en fråga som eleverna själva får fundera över. I ett avsnitt som heter "En fredlig religion?" skriver författarna:

Många i västvärlden upplever också buddhismen som en fredlig religion. Kanske beror det på att Tibets andlige ledare Dalai lama så ofta upprepat att han vill ha fredliga samtal med Kina om Tibets framtid? I varje fall var detta en stark anledning till att Dalai lama 1989 fick Nobels fredspris (300).

Denna skrivning inbjuder läsaren att ifrågasätta självklarheten i buddhism som en fredlig religion, men å andra sidan presenteras inte någon information som skulle bestrida idén om buddhismen som fredlig. *Digilär Religionskunskap* åk 7-9 är tydligare med sitt ifrågasättande. I ett avsnitt om "Terrorism, krig och religion" problematiserar texten kopplingen som ofta görs mellan islam och våld, och påstår att "Undersökningar har visat att buddhister är de religionsanhängare som från 1945 till 2001 har varit indragna i flest krigssituationer. I förhållande till världsreligionernas storlek, förstås." Att islam ofta ses i Västvärlden som våldsam och buddhismen som fredlig beror på medietäckningen, menar författarna. Å ena sidan är det bra att läroböckerna uppmuntrar elever att ifrågasätta vanliga stereotyper om olika religioner, men å andra sidan presenterar de här korta passagerna inte eleverna med tillräckligt med information för att förstå denna komplicerade debatt. Inget av läromedlen tar upp konkreta exempel på buddhistiskt våld, såsom krigarmunkar i Japans historia eller förföljelser av rohingyer i dagens Myanmar, vilka skulle kunna komplettera mer kända exempel på korståg och jihad och leda till en mer komplex bild av buddhismens roll i politik och samhällsutveckling.

Diskussionerna om buddhismens fredliga karaktär är nära sammanknuten med Dalai lama och tibetansk buddhism, som citaten ovan visar. Alla böckerna tar kort upp kontroverserna med Dalai lama, men på lite olika sätt. Som redan nämnts ger *SOS Religion* stöd till hjältebilden av Dalai lama som är vanlig i Västvärlden, men beskriver ingenting mer om Kinas annektering av Tibet än att kineserna "gick in i Tibet" och att Dalai lama nu lever på landsflykt. *Utkik: Religion* beskriver kinesernas agerande som att de "slog ner ett uppror i området" som ledde till flykten av Dalai lama och 100 000 av hans följare. Texten förklarar sedan diplomatiskt att

Den fjortonde Dalai lama talar ofta om icke-våld i kampen för ett fritt Tibet. För detta fick han år 1989 Nobels fredspris. I Kina uppfattas Dalai lama dock som en världslig och politisk ledare med målet att lösgöra Tibet från Kina. Därför har många statschefer vägrat att ta emot Dalai lama när han besökt deras länder (292).

Digilär: Religionskunskap åk 7-9 beskriver Kinas agerande i Tibet som en invasion och skriver att mer generellt "I Kina har buddhismen haft det besvärligt under 1900-talet när den kommunistiska regimen har motarbetat religiös tro". Å andra sidan tar läromedlet i ett annat kapitel om "Världsreligioners syn på sexualitet" upp Dalai lamas negativa syn på homosexualitet. Texten är dock tydlig med att inte alla buddhister är emot homosexualitet, och nämner vissa japanska inriktningar som ställer sig positivt till det. Trots avsnittets korthet ger läromedlen således en mångfacetterad bild av Dalai lama. Dalai lama och det kinesiska övertagande av Tibet är en komplicerad fråga, men en som är viktig för att förstå den politiska och religiösa dynamiken i dagens Asien.

Till slut är ett viktigt, men kontroversiellt tema i två av texterna Kinas förföljelser av olika religiösa grupper. Utöver det som redan har presenterats i relation till Tibet omnämns Kinas motstånd till religion i sig utifrån kommunistisk doktrin, förutom i *SOS Religion*, som har mindre information än de andra läromedlen om världsreligionernas

politiska och samhälleliga kopplingar. *Digilär: Religionskunskap åk 7-9* beskriver Kina som landet med högst antal ateister (47%) och nämner att "I det kommunistiska Kina har bland annat en del kristna och buddhister råkat ut för förtryck och förföljelse. I Kina förföljs också organisationer med en humanistisk livsåskådning." Den sista meningen tydliggör att Kina inte bara är emot religiösa organisationer, utan även sekulära sådana som landets ledare ser som hotfulla. Idén understryks av en bild på marscherande kinesiska soldater. *Utkik: Religion* nämner Kina bara kort som en av flera "religionskritiska regimer" i en lista tillsammans med Sovjetunionen, Kuba och Albanien, men tar upp ett historiskt exempel i mer detalj. Under rubriken "Mission i Asien" i ett av kapitlen om kristendomen kan man läsa följande:

De kristna missionärerna hade till en början stora framgångar i Asien, särskilt i Kina. Men med Boxarupproret (1898-1901) förändrades detta. Många hundra utlänningar dödades, bland dem åtskilliga missionärer. Svenska missionärer tillhörde de grupper som drabbades hårdast med 41 vuxna och 15 dödade barn. Men ännu hårdare drabbades de kristna kineserna som ansågs ha samarbetat med "de främmande djävlarerna". De dödades i tusental. (122)

Anledningen till denna fasansfulla massaker anges senare som att kristna sågs "som en främmande härskarmakt som förstör landet genom sitt sätt att styra och sin underliga lära," men den större kontexten av västerländsk imperialism i Asien framgår inte. Utan denna kontext framstår kineserna under Boxarupproret som opåkallat blodtörstiga och intoleranta, vilket är problematiskt även om Opiumkriget och dess efterföljder beskrivs på ett mer nyanserat sätt i Gleerups historielärobok (Olofsson et al. 2021, 177). Med tanke på alla de andra förföljelser av kristna i världshistorien är det märkvärdigt att just detta exempel valdes samtidigt som Kinas nuvarande förföljelser av kristna och andra religiösa och sekulära grupper får väldigt lite plats.

Alla dessa tre kontroverser, ifrågasättandet av buddhismens fredliga karaktär, konflikten mellan Kina och Dalai lama och Kinas förföljelser av olika religiösa grupper, är viktiga för att förstå det samtida Asien och även Sveriges relationer med Kina. Dessa är dock komplexa frågor och kräver en tillräckligt detaljerad diskussion för att högsta-dieelever ska kunna få en bra förståelse och själva ta ställning. Det är beundransvärt att svenska läromedelsförfattare vill ta upp dessa komplicerade och kontroversiella ämnen redan innan gymnasieskolan, men risken är stor att referenser i förbifart gör mer skada än nytta vad gäller elevernas förståelse av Öst- och Sydostasien.

SAMHÄLLSKUNSKAP, ÅRSKURS 7-9

Som tidigare noterat syftar samhällskunskap enligt läroplanen främst till att öka elevernas förståelse för det egna samhället, dvs Sverige, Norden och EU. Det är därför inte förvånande att läromedlen i detta ämne har den minsta informationen om Öst- och Sydostasien bland de undersökta högstadieläromedlen. I denna kontext syns mest Kina, Nordkorea och i viss mån Myanmar, och då som kontrast mot Sverige som presenteras som en demokratisk förkämpe för mänskliga rättigheter. Kina är i många ögon världens viktigaste icke-demokratiska land och Nordkorea är på många sätt unik. Därmed används de flitigt för att illustrera diktatoriska statsskick, propaganda, brott mot mänskliga rättigheter, censur och olika brister när det gäller de mänskliga rättigheterna. En reflektionsövning i *SOS Samhällskunskap* (Andersson & Hedengren 2019) uppmanar exempelvis elever att reflektera kring Kinas försök att censurera internettrafik och dess bristande effektivitet (226), medan *Utkik: Samhällskunskap* (Linder et al. 2020) beskriver Kinas dramatiska utveckling på senare år mot ett heltäckande övervakningssamhälle med orden att det finns "ingenstans att gömma sig" (141). I alla läromedlen anges både Kina och Nordkorea som kärnvapenländer och Kina pekas ut, tillsammans med andra ständiga FN medlemsstater i säkerhetsrådet som Ryssland och USA, som en bromskloss mot ett effektivare världssamarbete. Däremot får Öst- och Sydöstiens demokratiska länder betydligt mindre plats, och omnämns mest i listor över, till exempel, konstitutionella monarkier i världen. Detta skulle kunna leda till en skev bild av regionens politik, men med tanke på samhällsämnets uttalade fokus på Sverige kan det ändå ses som positivt att elever görs bekanta med brott mot de mänskliga rättigheterna och andra problematiska aktioner som Kina, Nordkorea och Myanmar har utfört.

Avsnitt om globalisering i alla läromedlen behandlar också regionen, men diskussionen hålls mest på en teoretisk, global nivå. Flytten av industriproduktion till Öst- och Sydostasien nämns som ett tidigare problem för Sverige, till exempel, svenska skeppsbyggande företag som utkonkurrerades av företag i Japan och Sydkorea (Nyberg et

al. 2013), och till viss del nuvarande hot, inte minst mot grupper i Sverige som är lågutbildade eller har svårt av andra anledningar att komma in på arbetsmarknaden (Andersson & Hedengren 2019, 419). Detta är dock inte överdrivet och *SOS Samhälle* poängterar att trenden att outsourca till Öst- och Sydostasien har börjat vända med ökade löner i regionen och teknisk utveckling som gör det lönsammare med produktion i Europa (Andersson & Hedengren 2019, 420). *Utkik: Samhällskunskap* ägnar ganska mycket uppmärksamhet åt Kinas alltmer domanta position i världsekonomin och även dess växande intressesfär i Afrika, vilket presenteras som problematisk ur en miljösynvinkel (171-172). Dock är texten mer kritisk mot USA när den redovisar handelskriget med Kina under Trump-administrationen som påverkade hela världsekonomin, även till den grad att den citerar en kinesisk statlig nyhetskanal som kallar USA för "mobbar" (166). Överlag får Öst- och Sydostasien relativt lite uppmärksamhet ur en ekonomisk synvinkel i alla läromedlen. De beskrivningar som finns är relativt neutrala och överdriver inte idén om regionen som ett hot, även om vissa problematiska aspekter av regionens ekonomiska tillväxt tas upp.

HISTORIA, GYMNASIENIVÅ

Läromedlen till Historia 1b på gymnasienivå är på många sätt lika deras motparter på högstadienivå, med en täckning som sträcker sig från forntid till nutid, med betydligt mer tyngd ju närmare nutid man kommer. Läromedlen i undersökningen visade sig dock allihop innehålla överlag *mindre* information om Öst- och Sydöstasiens historia än läromedlen på högstadienivå. Det finns åtminstone två möjliga förklaringar till detta: dels är de undersökta gymnasieläromedlen lite äldre, då förlagen har kommit ut med uppdaterade upplagor av deras högstadieläromedlen mer nyligen, dels innefattar texterna inte bara världshistorien, som på årskurs 7-9, utan även svensk historia parallellt, vilket lämnar mindre utrymme till annat. Läromedlen till gymnasiekursen Historia 1b skiljde sig dessutom från varandra i större omfattning än på högstadienivå, så följande diskussion behandlar varje läromedel för sig istället för att jämföra dem sida vid sida utifrån kronologin såsom i högstadieavsnittet ovan.

Det nyaste av läromedlen, *Perspektiv på Historien plus* (Nyström et al. 2017) är betydligt längre de flesta andra läromedel som undersökts i denna rapport, men trots dess 600 sidor är det väldigt lite information om Öst- och Sydostasien. Kina får väldigt lite uppmärksamhet innan dess ökade kontakt med européerna från och med 1500-talet, till skillnad från beskrivningar av den kinesiska forntiden i högstadieläromedlen. Dessbättre förklaras de viktigaste aspekterna av det moderna händelseförloppet på ett tillfredsställande, om än koncist, sätt. Diskussionen av utvecklingen i Japan från landets "öppnande" i mitten av 1800-talet till början av 1900-talet (330-331) samt händelseförloppet i Kina under samma period, inklusive Opiumkriget, Taiping-upproret och Boxarupproret (331-333) kontextualiseras väl och beskrivs på ett nyanserat sätt i enlighet med forskningen. Det finns även en detaljerad redovisning av den historiografiska debatten om varför Europa utvecklades snabbare än Kina under tidigmodern tid med referenser till forskning av Jared Diamond, André Gunder Frank och Kenneth Pomeranz (Nyström et al. 2017, 252-255; Diamond 1997; Frank 1998; Pomeranz 2000). Japansk imperialism och Stilla havets krigsskådeplats under Andra världskriget får mycket lite plats, men atombombningarna och den historiografiska debatten över beslutet att fälla bomben presenteras i detalj i ett särskilt avsnitt (426). I huvudtexten kopplas atombombningarna till en långsam utveckling under kriget mot allt hemskare bombanfall, till exempel brandbombningarna i Tyskland, vilket också stämmer överens med forskningsrön på området (Nyström et al. 2017, 425; Selden 2007). Efterkrigstidens Kina samt Korea- och Vietnamkrigen presenteras ungefär på samma sätt som på högstadienivå, men även Indonesiens självständighetskamp och dess efterspel tas upp (Nyström et al. 2017, 512). Liksom högstadieläromedlen slutar boken med Kinas uppgång, och har en allvarsam reflektion om hur världen går "mot ett historiskt maktskifte":

De flesta bedömare är överens om att den period i historien då Europa och USA dominerat världen går mot sitt slut.... Enligt ett sätt att se på saken vilar USA:s globala maktställning idag delvis på ett *historiskt kapital*.... Till Kinas växande resurser hör omvänt ett *framtidskapital*, det vill säga den makt som följer av att världen successivt ställer in sig på att landet i framtiden kommer vara mäktigast.... Huruvida Kina på sikt också kommer att ta till sig "mjukare" delar av upplysningspaketet [utöver teknik], såsom synen på politisk frihet och demokrati – det får framtiden utvisa. (581, emfas i original)

Epos 1b Historia (Sandberg 2012), som numera har några år på nacken, är betydligt kortare (ca 400 sidor) och har ett ganska annorlunda upplägg. Texten uppdaterades 2012 men copyrighten är från 2000, och det finns tecken på att stora delar av texten är föråldrade. Den har återkommande illustrationer från samtidsfrågor genom hela boken, men anknytning i bildtexten till en historisk händelse eller process som diskuteras i huvudtexten. Man kan således läsa i bildtexterna om buddhistiska nunnors protester mot juntan i Myanmar (38) och uigurerens svåra situation i den nutida Kina (39) bredvid en beskrivning av Konfucius och Sidenvägen. Trots dessa nutidspolitiska inslag har dock *Epos* minst information om Öst- och Sydostasien av alla historieläromedlen som undersöks här. Det forntida Kina, handel med västvärlden och till och med Opiumkriget beskrivs ytterst ytligt. När det gäller den klassiska frågan om varför den Industriella revolutionen inträffade i just Storbritannien svarar man med en jämförelse med Sverige, inte Kina, som numera är populärare som jämförelsepunkt i kölvattnet av bl.a. Kenneth Pomeranz forskning (89). Andra världskriget i Öst- och Sydostasien nämns extremt kort, mest som förklaring till USA:s inblandning i kriget, och atombombningarna får den kortaste behandling av alla de undersökta läromedlen (269), även om det finns en mer detaljerad övning med primärkällor (President Trumans dagbok och ett ögonvittnesbörd från en japansk läkare) 35 sidor senare (305-308). Det märks att boken är lite föråldrad i och med att den lägger betydligt mer uppmärksamhet vid "det japanska undret" efter Andra världskriget än de flesta andra texter och är ambivalent till Kinas ekonomiska tillväxt (den växande ojämlikhet betonas som en faktor som hämmar framgångarna) (289-290, 332-335). På senare år har intresset för ekonomisk utveckling i Japan fått stå tillbaka för marknadsliberaliseringens implikationer för ekonomin i Kina, som numera anses som positiva av de flesta utomstående bedömare. Det säger mycket att bokens sista kapitel, "En ny världsordning, 1989 – " inte nämner Öst- eller Sydostasien överhuvudtaget, till skillnad från dess huvudroll i de andra läromedlens skildringar av vart historien är på väg. Fokuset på Japan till trots, är textens understrykning av Japans under efterkrigstiden "påtvungade demokrati" något onyanserad jämfört med forskning som har uppmärksammat starka demokratiska folkrörelser under 1900-talets första decennier (Sandberg 2012, 314-315, se, till exempel, Gordon 1991). Trots dess bristfälliga beskrivning av Öst- och Sydasiatisk historia överlag har dock *Epos* avsnitt om efterkrigstidens Vietnam (Sandberg 2012, 339), Kambodja (340) och Indonesien (340-341) som är nästan unika bland läromedlen och även har ett ovanligt fokus på demokratisk utveckling i regionens *Newly Industrialized Countries* (NICs) (337-338).

Den digitala *Digilär Historia gy* (Wigh et al. 2013), vilken delvis överlappar med *Digilär Historia 7-9*, utmärker sig med överlägset mest information om Öst- och Sydostasien bland de gymnasieläromedel i historia som undersöks här. Ett av läromedlens inledande avsnitt inkluderar till och med en reflektion över eurocentrism:

De stora skeenden som du läser om i den svenska skolan är främst kopplade till den västerländska tidsindelningen. Det hjälper oss att greppa vår egen kulturs historia. Samtidigt kan det ses som en brist att vi inte lär oss tillräckligt mycket om andra kontinenter och kulturers historia. Risker finns att vår egen historia inte sätts in i sitt rätta globala sammanhang, eller att vi inte lär oss något om omvälvande historiska händelser som har inträffat utanför västerlandet. Den västerländska tidsindelningen är trots allt central i mycket av den historieskrivning som du bland annat kommer ta del av om du studerar vidare vid högskola eller universitet. Det är också tidsindelningar som du förväntas kunna enligt Skolverkets kriterier, och inte minst av andra människor i dagens samhälle – som allmänbildning.

Det stämmer bra att Öst- och Sydostasien får betydligt mindre uppmärksamhet än västvärlden i läromedlet, men detta avsnitt gör åtminstone eleverna medvetna om att detta representerar ett av flera möjliga perspektiv. Det forntida Kina, Opiumkriget, Andra världskriget i Asien tas alla upp i längre avsnitt än i de övriga undersökta läroböckerna, men förklaringarna är inte alltid bättre. Läsare får exempelvis ingen särskilt ingående förklaring till varför Boxarupproret bröt ut samt dess effekter och betydelse. Däremot presenteras väldigt utförlig information om utvecklingen i Kina efter Andra världskriget, inklusive de senaste ändringarna under Xi Jiping, samt Koreakriget och Vietnamkriget. Läromedlet avslutar dock med ett kapitel om händelseförloppet i USA under andra halvan av 1900-talet och början av 2000-talet, även om en del av detta har att göra med Vietnam och Kina.

Sammanfattningsvis kan man hävda att läromedlen i historia på gymnasienivå inte presenterar särskilt mycket ny information om Öst- och Sydostasiens historia, och ofta till och med mindre än vad som presenteras på högsta-nivå. Detta beror troligen mest på att läromedlen förväntas täcka såväl Sveriges som världens historia, men det kan mycket väl också ha att göra med att de flesta undersökta läromedlen är lite äldre än deras motparter på

högstadienivå. Med tanke på den senaste tidens utveckling verkar det sannolikt att Öst- och Sydostasien tar mer plats i framtida upplagor.

RELIGIONSKUNSKAP, GYMNASIENIVÅ

Liksom historieämnet täcker den obligatoriska gymnasiekursen i religionskunskap nästan exakt samma områden som på högstadienivå. Läromedlen är därmed ganska lika i deras presentation på båda nivåerna, och det finns samma variation mellan de olika förlagens förhållningssätt här som har beskrivits ovan. Minst information om Öst- och Sydostasien har *Religion 1 för gymnasiet* (Göth et al. 2018). Som *Digilär Religion 7-9* kommer större delen av det platsförankrade materialet i bilder och bildtexter, som exempelvis en bild av världens största frikyrka (i Seoul, Sydkorea) (158). Huvudtexten om buddhismen behandlar dess mest grundläggande doktrin istället för hur buddhism utövas i olika delar av regionen. Det finns en kort översikt av konfucianism och taoism (214-215). Även shintoism beskrivs kort, men den likställs med den problematiska statsshinto från före och under Andra världskriget (216), vilket missar forskning som snarare beskriver dess härkomst som ett antal lokala folkreligioner som kejsarmakten har försökt modifiera och inkorporera i en nationalistisk rörelse (Hardacre 2017).

Libers religionskunskap (Ring 2019) har inte heller särskilt mycket information om Öst- och Sydostasien, men det förs trots detta en diskussion om förtryck mot kristendomen och/eller buddhismen i Kina, Vietnam, Myanmar, Nordkorea och Kambodja (184, 240-241) samt en gedigen presentation av taoismens grundprinciper (266-267). Boken för även en mer balanserad och detaljerad diskussion om buddhismen och fred jämfört med högstadieläromedlen. Den vanliga bilden i västvärlden av buddhismen som unikt fredligt ifrågasätts och såväl historiska som nutida exempel på buddhistiskt våld och förtryck mot andra grupper presenteras, samtidigt som dess bristande förankring i Buddhas lära utsätts för hård kritik. Diskussionen avrundas med en sammanfattning av forskning som visar att de allra flesta av historiens största krig inte i första hand handlade om religion, även om religion har varit inblandad på olika sätt (262).

En Människa tusen världar (Tuveson 2015) tar inte upp mindre asiatiska religioner som shintoism, konfucianism eller taoism. Dock presenterar den skickligt platsförankrade exempel på hur buddhismen och till viss del islam utövas i olika öst- och sydöasiatiska samhällen, vilket visar läsarna religionernas mångfald i Öst- och Sydostasien. Det finns exempelvis detaljerad information om buddhismens historiska spridning och reformrörelser från och med 1500-talet som ett resultat av kolonialism. Olika högtider och traditioner i olika buddhistiska länder, samt olika förhållningssätt till frågor som köttätande förklaras på ett nyanserat sätt. I boken förs även en ingående diskussion av genusfrågor inom buddhismen, med en jämförelse av kvinnors ställning och roll i buddhistiska samfund i olika länder. Buddhismens syn på homosexualitet avhandlas också utförligt, och det förklaras att Dalai lama på senare år har uttryckt stöd för samkönat äktenskap och predikat mot homofobi, även om han tidigare har kritiserat homosexualitet. Även kapitlet om islam diskuterar de stora skillnaderna som finns i kvinnors ställning och samhällsroller i olika länder, med Indonesien och Turkiet som exempel på mer jämlika muslimska länder. Två bilder och medföljande texter visar läsaren att islam även är en viktig religion i delar av Kina, vilket ofta missas i diskussioner om religionen.

SAMHÄLLSKUNSKAP, GYMNASIENIVÅ

I deras omfång och fokus liknar läromedlen till Samhällskunskap 1, 2 och 3 på gymnasienivå dess motparter på högstadienivå i hög grad. Huvudfokus läggs på generella koncept, såsom demokrati, frihandel och NGOs, med illustrerande exempel från olika länder, mest Sverige och Europa. Kina och Nordkorea förekommer återigen ofta som exempel på diktaturer, och det är väldigt lite om Öst- och Sydöstiens demokratiska länder. Kinas ekonomiska tillväxt och framgångsrika kamp mot fattigdom lyfts ofta i alla läromedlen, oftast tillsammans med Indien. Många av exemplen behandlas i djupare detalj än på högstadienivå, men det finns inte mer information om regionen överlag.

Digilär Samhällskunskap gy (Waldt 2013) har ett detaljerat avsnitt om dagens Kina, med information om dess censur och påtryckningar på andra länder som kritiserar dess bristande respekt för mänskliga rättigheter. Myanmar används också för att illustrera statskicket militärdiktatur, med utförlig information om Aung San Suu Kyis demokratikamp, men även hennes roll på senare år i övergrepp mot rohingyer. Kinas historiska "Stora språnget" används även som ett argument mot diktatur för att illustrera hur förbud mot all politisk kritik kan leda till och förlänga katastrofer. Dessa exempel visar att Öst- och Sydöstasien är relevanta för att förstå viktiga koncept inom samhällskunskap. Å andra sidan riskerar regionens koppling i de allra flesta fall till negativa processer och händelser att leda till en snedvriden bild av en världsdel som i högsta grad präglas av mångfald. Öst- och Sydöasiatiska exempel används ofta för att illustrera olika typer av krig, medan enbart exempel från västvärlden tas upp i kapitlet om demokrati.

Trots att den är över 700 sidor har *Libers Samhällskunskap 123* (2018) slående lite information om Öst- och Sydöstasien. Det mesta som finns berör regions ekonomiska framgångar de senaste decennierna, även om det finns illustrativa texturor om Japans "förlorade decennium" (546) och kinesisk nykolonialism i Afrika (313).

Arena 123 (Karlsson 2021) har inte heller särskilt mycket information om Öst- och Sydöstasien, men omnämner kort ett antal viktiga ämnen, såsom Ettbarnspolitiken (382), avskogning i Indonesien (395), Kinas nykolonialism i Afrika (424), Japans sexslaveri under Andra världskriget (452), och rohingyernas situation i Myanmar (465). Undantag inkluderar ett detaljrikt avsnitt om det moderna Kina med viktig information om Deng Xiaopings ekonomiska reformer, massakern vid Himmelska fredens torg, uigurernas situation, Xi Jiping, nationalism och statens olika samhällskontrollmekanismer (47-49). Läsare får således en väldigt utförlig bild av den senaste utvecklingen i Kina. I en av de undersökta läromedlens enda avsnitt om Singapore kritiseras dess bristande press- och yttrandefrihet (44), och det är även en uppgift som uppmantrar elever att reflektera kring olika perspektiv på Kinas agerande i Syd kinesiska havet den senaste tiden (451). Texten har sammanfattningsvis lite information om Öst- och Sydöstasien, men den som finns behandlar några av de viktigaste aktuella frågor på ett ganska nyanserat sätt.

En till aspekt av två av läromedlen som behöver tas upp är deras presentation av omstridda "civilisationsteorier". Såväl *Arena 123* som *Digilär Samhällskunskap gy* presenterar Samuel Huntingtons bok och teori *The Clash of Civilizations* (Karlsson 2021, 454-455, Waldt 2013) som en av flera teorier om världens framtida utveckling. Trots att den var populär ett tag efter boken släpptes 1996 har den sedan dess utsatts för omfattande kritik av ett stort antal forskare. Huntingtons kritiker menar att hans tes om olika "civilisationer" grovt förenklar kulturell mångfald i olika delar av världen och bygger på godtyckliga, stereotypiska kultursfärer som i mycket återupplivar tidigare rasistiska modeller av världen. Vissa kritiker menar till och med att Huntingtons världsbild uppmantrar till misstro och våld mellan de utpekade "civilisationerna," med George W. Bushs "War on Terror" som exempel (se, till exempel, Sen 1999; Said 2001). Både läromedlen är tydliga med att Huntingtons tes är en teori, men ingen av dem presenterar kritikerna i huvudtexten (*Digilär* omnämner att tesen är kritiserad i en fördjupningstext huvudtexten länkar till, men går även där inte in på detaljerna). Dessutom ger illustrationer i båda läromedlen, en professionell världskarta över Huntingtons "civilisationszoner" i *Arena 123* (455) och omslaget till hans bok med berömt citat i *Digilär*; intryck av att teorin är fast etablerad i forskningsvärlden eller kanske, för de mindre källkritiska, utgör "fakta". Det är givetvis inte fel att läromedel presenterar en välkänd, om dock omstridd, teori, men det är viktigt i så fall att presentera framstående kritik av den. Såväl *The Clash of Civilizations* som World Values Survey, som även den delar upp världen i stora och godtyckliga kultursfärer och också presenteras med en karta i *Arena 123* (33) riskerar att upprätthålla skadliga, homogeniserande stereotyper om regioner som Öst- och Sydöstasien.

Lärares användning av material i undervisningen

Många lärare utgår från ett huvudsakligt läromedel i form av en lärobok i undervisningen. Men det finns skillnader mellan lärare i vilken mån och på vilket sätt som läroböcker används i undervisningen. I takt med skolans digitalisering har lärares praktik förändrats i och med att de numera kan använda en mångfald av källor i undervisningen förutom läroböcker. En del lärare sammanställer själva innehåll till eleverna i någon form av egenproducerat material (Widholm 2020). Speciellt lärare i samhällsorienterande ämnen, och inte minst lärare i samhällskunskap, brukar använda eget material, komplettera med annat material eller låta elever själva söka upp material. Detta kan bero på att ämnesinnehållet är mer föränderligt än i andra ämnen och att materialet kontinuerligt behöver uppdateras (Skolinspektionen 2021). För att undersöka vilka läromedel och annat material som används inom undervisning i samhällsorienterande ämnen skickade vi ut en enkät till lärare inom geografi, historia, samhällskunskap och religionskunskap. Enkäten utformades som en webbenkät och lades ut på några utvalda forum för lärare på Facebook som vid tidpunkten för enkätundersökningen i december 2021 hade följande antal medlemmar eller följare: Föreningen Lärare i Samhällskunskap – 1374 följare, Nätverk för Geografilärare – 2694 medlemmar, Nätverk för historielärare – 3571 medlemmar, Nätverk för samhällskunskapslärare – 538 medlemmar samt Religionslärare – 3369 medlemmar.

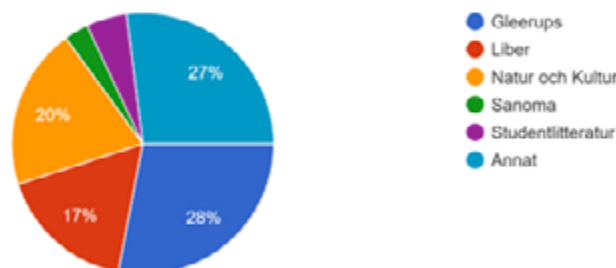
Det finns en rad metodologiska aspekter som bör beaktas vid insamling av data genom den här typen av webbenkät. För det första är det svårt att veta vilka som nås av enkäten. För det andra bygger deltagandet på självselektion vilket kan påverka resultatet i en viss riktning. För det tredje är det svårt att kontrollera för bortfall och så finns det en risk för att en person svarar flera gånger. När en webbenkät läggs upp på interaktiva forum är det dessutom möjligt för dem som har tillgång till forumet att kommentera eller diskutera enkäten vilket kan påverka andra respondenter att svara på ett visst sätt. När sammanlagt 100 lärare hade svarat på vår enkät togs den därför bort för att minimera risken för att inlägg i kommentarsfält skulle påverka respondenternas svar. Sammantaget gör detta att resultatet från enkäten inte bör ses som representativt för alla lärare inom SO-ämnena i Sverige. I den här rapporten används resultaten från enkäten i bekräftande syfte, explorativt syfte och som utgångspunkt för fokusgruppsamtal med lärare.

LÄROMEDEL

Som tidigare nämnts har Läromedelsutredningen konstaterat att det finns fem stora läromedelsförlag med inriktning mot grundskolan och gymnasiet (SOU 2021:70). Resultatet från enkätundersökningen bekräftar att läromedel från Gleerups, Liber och Natur & Kultur tycks vara vanligt förekommande bland lärare som undervisar i samhällsorienterande ämnen.

Från vilket förlag kommer de läromedel som du huvudsakligen använder i undervisningen?

100 svar

Som framgår av vår genomgång av skolans styrdokument står där ytterst lite om att elever ska lära sig om regioner såsom Asien eller om specifika länder såsom Kina eller Japan. Därmed är det också oklart om lärare beaktar förekomst av kunskapsinnehåll om regionen när de väljer läromedel. Resultaten från vår lärarenkät antyder att lärare bedömer att elever i varken låg eller hög utsträckning får möjlighet att lära sig om Asien i det läromedel som används i undervisningen.

I vilken utsträckning får elever möjlighet att lära sig om Asien i de läromedel du använder?

99 svar

Enligt Skolinspektionens kvalitetsgranskning av val av läromedel med fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7-9 är det oftast lärare själva som ansvarar för val av läromedel (Skolinspektionen 2021). Därmed är det också läraren som ansvarar för strukturen i det kunskapsinnehåll som förmedlas till eleverna. Skolinspektionens granskning, som bygger på intervjuer med rektorer och lärare på 30 skolor, visar att lärare i hög grad granskar om läromedel stämmer överens med kursplanen, framför allt med det centrala innehållet. Samtidigt konstaterar Skolinspektionen att kvalitetssäkringen av läromedel utifrån läroplanens värdegrund och forskning behöver stärkas. Många av de lärare som intervjuats i Skolinspektionens kvalitetsgranskning beskriver att de utgår från att förlagsproducerade läromedel speglar läroplanens värdegrund medan andra lärare gör en mer aktiv granskning av hur olika grupper framställs, ur vilket perspektiv läromedlet är skrivet eller om något perspektiv som borde finnas med saknas (Skolinspektionen 2021). Om läraren bedömer att det läromedel som används i undervisningen inte räcker till kan de komplettera med annat material. I vår lärarenkät frågade vi vilket annat material som används i undervisningen. Lärarnas svar bekräftar bilden att det finns en mängd olika källor som används utöver läromedel från något av de stora förlagen.

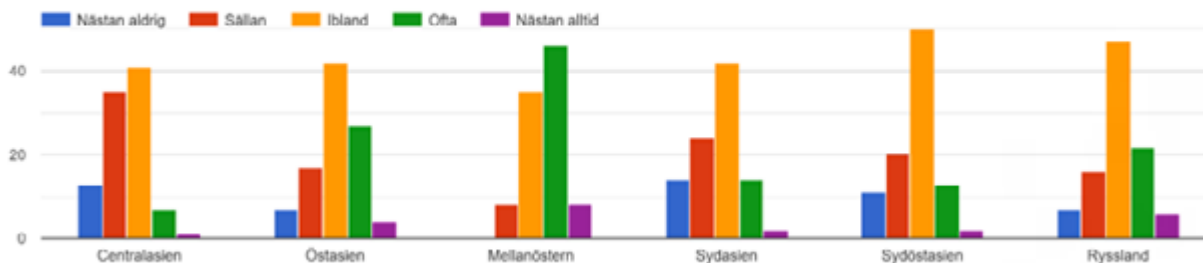
ANNAT UNDERVISNINGSMATERIAL

Resultatet från enkätundersökningen antyder att lärares samtida undervisningspraktik kännetecknas av användning av en mångfald av material och källor. Lärare beskriver bland annat att de använder eget material samt material från lärar-initierade webbplatser som sammanställer diverse undervisningsmaterial som exempelvis SO-rummet och Religionsfröknarna. Några lärare uppger att de även använder undervisningsmaterial från kommersiella aktörer såsom Utbudet.se. Flera lärare uppger att de använder uppslagsverk såsom Nationalencyklopedin och Wikipedia samt nyhetsmedier såsom stora dagstidningar på svenska och engelska. Även material från myndigheter tycks vara vanligt förekommande i undervisningen, exempelvis från Forum för levande historia, Utrikespolitiska institutet, Riksdagen och FN. Flera lärare vittnar också om att de använder videomaterial från exempelvis Utbildningsradion, Sveriges television, Youtube, TED Talks och Binogi. Även audiomaterial från Sveriges radio samt olika poddar används i undervisningen. Några lärare uppger att de använder populärvetenskaplig litteratur eller skönlitteratur samt egna erfarenheter från tidigare studier eller resor. Ett fåtal av lärarna vittnar om att de använder statistik och statistiktjänster såsom Gapminder. Vad som lyser med sin frånvaro är vetenskapligt framtaget material. Endast en lärare uppger att hen använder vetenskaplig litteratur och då i form av akademiska

översiktsverk. Eftersom utbildningen, enligt skollagen (2010:800), ska vila på vetenskaplig grund kan det vara problematiskt att så lite vetenskapligt material tycks användas i undervisningen.

Att så många olika källor används i undervisningen skulle kunna minska risken för att eventuellt dominerande perspektiv i läromedel blir alltför tongivande i undervisningen. Men med detta sagt kan det fortfarande vara så att det läromedel som används som referensverk och för att ge struktur åt undervisningen kan påverka vad som lyfts fram eller väljs bort i undervisningen. Eftersom varje lärare använder eget utvalt material går det inte att säga om detta på något sätt väger upp för eventuellt snålt innehåll eller problematiska perspektiv i de läromedel som används. Om det inte nämns i styrdokumentet vilket specifikt kunskapsinnehåll elever ska tillgodogöra sig i relation till Asien är lärare fria att själva välja vilka empiriska exempel de vill använda i sin undervisning. Beroende på kunskaper och intresse kan det vara så att en lärare som exempelvis undervisar kring diktatur och brott mot mänskliga rättigheter väljer att använda antingen Kuba eller Nordkorea som empiriskt fall. Diagrammet nedan visar att de lärare som svarade på enkäten ofta, och några nästan alltid, använder exempel från Mellanöstern men mer sällan använder exempel hämtade från Sydostasien.

Hur ofta använder du exempel från följande delar av Asien i din undervisning?

Lärares reflektioner kring den egna undervisningen

För att få en djupare förståelse för hur lärare tänker kring sin egen undervisning genomförde vi ett samtal i fokusgrupp på temat "Asien i undervisningen". I samtalet deltog fem lärare och en lärarstuderande. Samtliga deltagande lärare undervisar i samhällskunskap, fyra undervisar i historia, en undervisar i religionskunskap och en undervisar också i engelska. Deltagarna fick diskutera relativt fritt, men med viss ledning och med uppföljande frågor från den utomstående samtalsledaren. Samtalet pågick i 45 minuter. Samtliga lärare deltog anonymt och gav sitt medgivande att samtalet skulle spelas in och användas i forskningssyfte. För att garantera de deltagande lärarnas anonymitet kommer vi i det följande att använda fingerade namn. Fokusgruppssamtalet används i den här rapporten för att bekräfta vad som framkommit i tidigare studier samt utforska hur lärare resonerar kring val av material och exempel i undervisningen. Eftersom det handlar om en liten grupp lärare på en skola bör inte resultatet ses som representativt för alla lärare i samhällskunskap i Sverige.

VÄRDELADDADA EXEMPEL

Flera av lärarna konstaterar att empiriska exempel från regionen ofta används på ett värdeladdat sätt. Exempel från regionen används för att illustrera någon aspekt av en värdeladdad fråga. Natasha konstaterar att:

Ofta sker det en politisk värdering i de samhällsorienterande ämnen eftersom vi ska jobba utifrån en demokratisk grund.

Den omedelbara reflektionen från en av lärarna var också hur sällan som empiriska exempel från Asien används i undervisningen i samhällskunskap. Anders beskriver:

När jag börjar rannsaka mig själv så är frågan om jag verkligen tar upp Asien så mycket och när jag har tänkt på det så är det nästan 70% i liksom negativa termer, så frågan är om jag egentligen tar upp det på ett icke-biased sätt.

Bland de negativa exempel från Asien som används i undervisningen nämns exempelvis Kinas sociala poängssystem och situationen för uigurer i Xinjiang. Enligt Anders innebär fokuset på Kina att övriga delar av regionen inte får så stor plats i undervisningen. Karin som också är lärare i samhällskunskap håller med om den negativa bilden och konstaterar att:

Kina används ofta som illustration för diktatur och inskränkningar av mänskliga rättigheter inom ramen för kursen Samhällskunskap 1.

Karin som också undervisar i religionskunskap menar att avvägningen i detta ämne är en annan än i samhällskunskap. Hon beskriver att hinduism och buddhism är centrala områden där undervisningen har en mer positiv ton vilket också kan leda till en viss snedvridning:

Dessa religioner beskrivs som fredliga religioner eller religioner som respekterar natur och människor och djur och har ett annat helhetstänk kring natur och ekologiska frågor. Därför finns det behov att leta upp exempel som inte bara förstärker denna bild, utan att även i Thailand så finns det problem.

I anslutning till denna diskussion lägger Åke, som är lärare i historia, till att Kina i historieundervisningen också beskrivs i positiva termer från forntid till medeltid:

Under denna period är européerna beroende av kineserna men kineserna är inte så beroende av européerna. Kina beskrivs som övermäktiga och Europa kan sägas ligga efter som civilisation.

Men från och med Andra världskriget och kommunismens införande används regionen, och då främst Kina, som ett negativt exempel.

I kursen Samhällskunskap 3 använder Karin exempel från Japan i relation till områdena globalisering och utvecklingsteorier och då i ett mer positivt ljus. Även Singapore tas upp som ett exempel som används i undervisningen för att illustrera tigerekonomier, snabb ekonomisk tillväxt och framgångsrik ekonomisk politik. Indonesien används som ett positivt exempel för att illustrera ett samhälle som förmår kombinera islam och demokrati.

EN SPEGEL MOT VÄSTVÄRLDEN

Åke som är lärare i historia och samhällskunskap beskriver hur exempel från Asien används som en spegel mot väst i både historia och samhällskunskap vilket han menar kan innebära ett exotifierande perspektiv. Han beskriver det som att:

När exempel från Asien används handlar det inte egentligen om Asien. I stället används sådana exempel för att förtydliga hur vi har det i väst. I Sverige har vi det så här men i Kina är det tvärtom, med miljölagar eller vad det nu kan vara. Även i historia finns en sådan logik där bland annat Japans långa period av slutenhet eller japanska soldaters stridsmoral under Andra världskriget tas upp som exempel för att illustrera skiljelinjer gentemot väst.

Natasha som är lärare i samhällskunskap och historia reflekterar över att det är viktigt att hålla eleverna motiverade och att asienstudier inte är så kulturellt nära eleverna vilket kan göra att det kan kännas för abstrakt eller för långt bort.

Man ser inte beröringspunkter med Asien för det finns ett annat tänk, ett annat kulturtänk, som man inte känner igen. Så det spelar nog stor roll när vi väljer områden. Vi får nästan tvinga oss till att välja länder som kanske inte tas upp i det vanliga västliga sättet att se på världen.

Samtidigt finns det bland flera av lärarna en uppfattning om en ökad betydelse av undervisning kring regionen. Karin konstaterar att det känns relevant att eleverna lär sig om huvudsakligen Kina men också Indien som gryende stormakter i världen.

Om man tänker hur framtiden ser ut för dem som är 16-17 år nu så är det kanske något som vi borde jobba mer med men det är ju hela tiden den här stoffträngseln som är vårt bekymmer tror jag.

Det finns också en föreställning om att det är viktigt för elever att lära sig om regionen eftersom länder i öst kan utgöra ett hot mot väst. Natasha fyller i att betydelsen av att blicka österut har ökat för elever som går i skolan idag. Hon konstaterar:

Innan var Ryssland hotet. Nu är det Ryssland och Kina som är hotet.

Dessa exempel visar att lärare i SO-ämnena kan ha en liknande uppfattning om regionens stigande vikt i världspolitiken som har presenterats i denna rapportens introduktion. Ett sådant perspektiv kan göra lärare mer benägna att komplettera läromedel med extramaterial om Öst- och Sydostasien.

NYHETER OCH POPULÄRKULTUR SOM UTGÅNGSPUNKT

Lärarna beskriver hur läromedel används som en grund för undervisningen men att det inte minst i samhällskunskap finns ett stort behov av att fylla på med annat material eftersom ämnesinnehållet är så föränderligt. Andra viktiga källor som används i undervisningen uppges vara SVT:s dokumentärer, svt.se och andra nyhetsartiklar.

Linda beskriver:

Det är svårt att ha ett läromedel som är fullt uppdaterat tycker jag. Jag tycker det läromedel som vi har nu är helt ok för det är ganska brett och tar upp det mesta. Sedan finns det områden där man behöver fylla på och som inte stämmer längre.

Anders beskriver hur innehållet i undervisningen kan styras av vad som förekommer i media, i populärkultur samt av elevernas intresse och medievanor. Exempelvis tas Kina ofta inte upp i anslutning till det läromedel som används. I stället hämtas innehållet från nyhetsmaterial och från olika webbplatser. Huvudsakligen används nyhetsmaterial på svenska så att alla elever ska kunna ta till sig innehållet oavsett språkkunskaper. Anders anger dock att han använder material från den amerikanska tidningen The Atlantic som han menar är liberal och har ett gediget innehåll, men som han också beskriver som något "anti-Kina". Karin konstaterar att aktuella händelser kan påverka vilka exempel som används i undervisningen. Exempelvis nämns statskuppen i Thailand som en händelse som påverkade innehållet i undervisningen genom nyhetsrapporteringen. Ingen av lärarna använder nyheter från asiatiska källor. Dock händer det att asiatisk populärkultur påverkar vad som lyfts i undervisningen. Bland annat nämns koreanska Squid Game och The Handmaiden. Anders tror att intresset hos eleverna är ganska stort för Asien och inte minst för Östasien vilket påverkar undervisningen.

Jag tror att många får influenser från Asien, alltså med K-pop och liksom tv-serier och sådant som vi som lärare kanske till slut måste anpassa oss till, för elevernas smak kanske måste tas in i undervisningen om vi ska locka dem.

På så sätt kan eleverna, och inte bara lärare och läromedelsproducenter, påverka innehållet i skolundervisningen, vilket kan utöka utrymmet för Öst- och Sydöstasien när de har ett intresse för populärkultur som produceras där.

STYRDOKUMENTENS BETYDELSE

Lärarna är överens om att styrdokumentet är en viktig utgångspunkt för deras undervisning och att förändringar i styrdokumentet också påverkar undervisningen. Karin reflekterar över att det har skett en viktig förändring i samband med övergången från Lpf94 till den gällande läroplanen Gy11. Karin reflekterar över att innan Gy11 var det mer vanligt förekommande att lärare arbetade tillsammans med temaområden där lärare i flera ämnen samtidigt kunde arbeta med teman kring olika världsdelar.

Då kunde det vara så att man kunde läsa om Asien under ett halvår och då tittade man verkligen på olika länder i Asien och olika områden som man jämförde med varandra och läste kanske asiatisk litteratur i svenska. Men de temana har ju försvunnit ganska mycket.

Karin fortsätter med att konstatera att innehållet i samband med Gy11 har blivit mer styrt vilket kan vara en orsak till att exempel från Asien får stå tillbaka i undervisningen. Linda som är lärare i samhällskunskap och engelska håller med och förtydligar.

Nu står det uttryckligen i Samhällskunskap 1 att det ska handla om EU och så där och då blir det så att man hamnar där. Men i Samhällskunskap 2 är det mer fritt och då försöker jag få in sådant som krig och konflikter, kanske inte i Asien, men jag försöker göra landsfördjupningar.

Flera lärare är dock överens om att det finns en bristande progression vad gäller specifikt ämnesinnehåll vilket kan leda till upprepningar. Karin beskriver att elever behöver börja om med kunskapsinnehåll på olika nivåer.

Man kan väl säga att ett generellt problem i svensk skola är att vi tar om allting hela tiden. Jag tror att man till exempel lär sig hur Sverige styrs på mellanstadiet och sedan kanske man gör det på ett liknande sätt på högstadiet och sedan kommer de hit och så gör vi det en gång till... Det finns ingen kontinuitet från grundskolan. Ingen progression.

Upplevelsen är att prioriteringen ligger på politik och samhälle i närområdet vilket gör att det finns dåligt med tid för att gå in på djupet med exempel från andra delar av världen. Ett önskemål som lyfts fram är att kunskapen ska byggas på och att lärare på gymnasiet ska kunna utgå från att eleverna redan har goda kunskaper kring ett visst innehåll från tidigare studier.

Slutsatser och diskussion

I stora drag är resultatet av denna studie att det finns stora variationer i svenska elevers möjligheter att lära sig om Öst- och Sydostasien i högstadiet och på gymnasium. Genom att ställa väldigt få konkreta krav på empirisk kunskap om samhällen och kulturer utanför Europa lämnar läroplanerna fältet öppet för individuella lärare och skolor att bestämma över vilka exempel som ska användas för att illustrera de mer teoretiska och praktiska kunskapsmålen. Östasien eller dess länder nämns vid flera tillfällen som exempel på en utomeuropeisk region som kan användas för att illustrera utvecklingar i andra delar av världen, men det är underförstått att sådan kunskap är intressant i relation till Europa, Norden och Sverige och inte viktig i sig (särskilt i och med att den inte är obligatorisk). De 21 läromedlen som undersöktes till denna studie reflekterar läroplanens vaghet genom dess stora variation i upplägg, perspektiv, tolkning av centrala fenomen samt (i kontexten för denna rapport) hur mycket uppmärksamhet regionen får. I dagens skola är dessutom lärare tämligen fria att inte följa upplägget i ett läromedel, utan hoppa över kapitel och lägga till material utifrån deras egna behov och erfarenhet.

Det är lätt att konstatera att skolundervisning i SO-ämnena är eurocentriskt och bör lägga mer tid på regioner som Öst- och Sydostasien som är allt viktigare i dagens värld. Det är dock ett mycket svårare problem att lösa i praktiken. Som Skolverket påpekar i dess svar på kritiken mot att ta bort explicita undervisningskrav om antiken från läroplanen är undervisningstimmarna i SO-ämnena redan alldeles för få för att kunna lära ut allt som kan anses som viktig för en bildad medborgare (Skolverket 2019). SO-lärare är redan väldigt pressade, och det löser inte problemet att ställa fler krav på kunskapsinnehåll i deras undervisning utan att ge dem mer undervisningstid. Det kan dessutom ses som en mer principiell eller ideologisk fråga att reglera innehållet i undervisningen mer. Ett argument mot detta är att lärare bör ha utrymme att själva utforma sin undervisning inom läroplanernas ramverk, och kunna anpassa sin undervisning efter elevernas intressen och lokala förhållanden, till exempel ortens största industrier, specifika geografiska förhållanden och elevernas möjliga bakgrund i andra länder. Dessutom kan det vara riskabelt med en överdriven politisk styrning av undervisningen, vilket kan resultera i bristande akademisk frihet. På så sätt kan Skolverkets strategi att fokusera på teorier och färdigheter i läroplanerna, men att lämna det empiriska innehållet upp till skolorna eller lärarna, anses vara ett rimligt val i en föreliggande målkonflikt. Å andra sidan kan en så vag läroplan leda till bristande likvärdighet inom och mellan skolor. Om de undersökta läromedlen är någon indikation riskerar många elever att få en ofullständig och bristfällig bild av regioner som Öst- och Sydostasien, medan andra ges bättre möjligheter.

En framkomlig väg hade varit att skapa en tydligare progression så att elever får möjlighet att lära sig olika innehåll på olika nivåer. Som vår fokusgruppsstudie har visat upplever en del lärare frustration med upprepning i undervisningsinnehåll på högstadie- och gymnasienivå. Detta återspeglades även i de undersökta läromedlen, som oftast var väldigt lika på de två nivåerna. Det skulle kunna fria upp en del av den begränsade undervisningstiden om läroplanen skrevs om för att minska denna överlappning. Liksom det finns en viss uppdelning mellan årskurs 4-6 och årskurs 7-9, där elever exempelvis lär sig mer om svensk historia under den förra och världshistoria under den senare, skulle det kunna finnas olika inriktningar på högstadiet och gymnasiet. Ett särskilt relevant exempel från vår undersökning är religionskunskap. Det är viktigt för elever att lära sig de grundläggande doktrinerna hos de olika världsreligionerna (till exempel buddhismens tidiga historia eller islams fem "grundpelare"), men en sådan presentation av olika religioner riskerar att förenkla och fördunkla de många olika sätt som dessa religioner förstås och levs i olika samhällen runt om i världen. Man skulle kunna fokusera på grundläggande doktrin i årskurs 7-9 och uppmuntra en mer religionssociologisk inriktning på gymnasienivå som bygger på de tidigare kunskaperna men understryker lived religion i olika samhällen och religionernas lokala historia i högre grad. Vad gäller historieämnet skulle det kunna underlätta historielärares situation att dela upp historien, antingen kronologiskt, geografiskt, eller tematiskt, så att lärare inte förväntas undervisa om hela världshistorien från forntid till nutid i både högstadiet och gymnasiet.

Vår läromedelsundersökning har också påvisat ett antal framgångsrika strategier och brister som skulle kunna användas som utgångspunkt för att förbättra undervisningen om Öst- och Sydostasien även under de nuvarande läroplanerna. De läromedlen som gav en mer sociologisk, platsförankrad beskrivning av buddhismen och islam

ledde till en mer nyanserad bild av regionen än de som behandlade religionerna som mindre platsförankrade och mer enhetliga. Läromedlen i samhällskunskap använde ofta Öst- och Sydostasien som exempel på diktatur och krig, men skulle med fördel även kunna ge exempel på demokratier i regionen såsom Sydkorea, Taiwan och Indonesien. Detta är viktigt för att motverka den fortfarande vanliga idén om att demokrati är någonting västerländskt, som bland annat har spridits av Samuel Huntington (Sen 1999). Man kan också tänka sig att sköra demokratier såsom fanns i Thailand och Hong Kong skulle ha fått mer utländskt stöd om människor i väst var mer bekanta med situationen där. På tal om Huntington är det även viktigt att undervisning i alla SO-ämnena undviker problematisk kulturell essentialism i deras förklaring av olika fenomen och händelser. De undersökta läromedlen är dock nästan utan undantag bra på denna punkt, i enlighet med aktuell forskning (se, till exempel, Phillips 2010). Som vi har sett har flera av läromedlen förklarat skillnader mellan det forntida Kina och andra samhällen med klimat- och jordbruksfaktorer i stället för essentialistiska kulturella sådana, och ett läromedel ifrågasätter till och med konceptet "högkultur".

Vad gäller historieämnet finns det fog för historikern Stefan Amirells oro att världen utanför Europa avvisas som ointressant före kontakt med européer från och med 1500-talet. Läroplanens explicita fokus på antiken gör tyvärr att Grekland och Rom dominerar det lilla utrymmet som ägnas tidig historia. Alla läromedel tar upp det forntida Kina, men många i väldigt liten omfattning, och vissa andra utomeuropeiska samhällen, som i Sydostasien eller ett flertal stora civilisationer i Afrika, nästan inte alls. Till följd av deras tidiga och förödande kontakt med européer får Maya och Inka civilisationerna en del uppmärksamhet. Kina används ofta som motexempel på idéer om europeisk överlägsenhet, då det gör det uppenbart att Europa bara har ockuperat den teknologiska framkanten relativt nyligen, men man skulle kunna gå ännu längre för att visa att Kina inte var ett undantag.

En mycket viktig händelse i världshistorien som inträffade i Östasien är första Opiumkriget och dess effekter. Alla de undersökta läromedlen nämner detta, men vissa så kort att det blir svårt att förstå dess betydelse. Kriget har i tidigare, problematisk historiografi beskrivits som resultatet av den kinesiska kejsarens försök att motstå framsteg och legitim handel med Europa. Om man i stället beskriver det som resultatet av aggressiva försök att sälja illegala droger i Kina, till stor del eftersom Storbritannien inte hade några handelsvaror som intresserade kineserna, blir de stora kriserna som följde i Kina mer begripliga, som ett resultat av brittisk aggression och inte inhemska "kulturella drag".

Ett annat viktigt ämne som möjligen inte får tillräckligt med uppmärksamhet i de flesta av läromedlen är Japans agerande före och under Andra världskriget. Det är naturligt att undervisning i Sverige om Andra världskriget fokuserar mer på kriget i Europa, men det blir svårt att förstå hela Öst- och Sydöstiens efterkrigstidsutveckling och nuvarande geopolitiska situation utan en grundlig förståelse av Japans aggression i området. Framför allt i Kina bygger historiskt medvetande på en offerkänsla efter japanska illdåd, ett tema som betonas starkt i en statlig kampanj för "patriotisk utbildning" och som används för att rättfärdiga Kinas nuvarande militära upprustning. På ett liknande sätt som att det inte går att förstå Israel utan kunskap om Förintelsen blir därför Japans agerande under Andra världskriget centralt för en adekvat kännedom om det moderna Kina. Japans ogärningar har även lämnat djupa spår i andra delar av regionen och bland annat påverkat relationerna med Koreahalvön, vilket förklarar bland annat många sydkoreaners upprördhet över Ikeakartan som nämndes i introduktionen. Det kan därför vara viktigt att det ämnet får mer plats i läromedel eller att lärare använder sig av kompletterande externa resurser för att undervisa om detta. Dessbättre är nästan alla de undersökta läromedels genomgång av Kina efter Andra världskriget, inklusive det Stora språnget, Kulturrevolutionen, Kinas marknadsliberalisering och demokratiseringen 1989, mycket bra och ger elever goda möjligheter till förståelse av landets moderna historia.

Även när det inte finns tid och utrymme att behandla Öst- och Sydöstiastisk historia i detalj är det positivt när läromedel ifrågasätter eurocentrism. Diskussioner om för- och nackdelar med ett eurocentriskt perspektiv gör elever medvetna om att det som de lär sig inte är "Historien" utan en sammanfattning av en av många möjliga infallsvinklar. Sådana diskussioner kan också väcka lust hos elever att läsa mer om intressanta ämnen på egen hand.

Många av de digitala läromedlen som ingår i den här studien erbjuder fördjupningsmaterial om ett stort antal ämnen. Vår undersökning visar att lärare använder läromedel som en utgångspunkt för undervisningen men

att de i hög grad kompletterar med annat material som är mer uppdaterat och för att komplettera med andra perspektiv. Det är positivt att digitala läromedel kan innehålla uppdaterat och kompletterande material men det är också högst troligt att lärare även fortsättningsvis kommer att använda en uppsjö av olika material i sin undervisning. Tyvärr framstår det dock av vår undersökning som att vetenskapligt producerat material lyser med sin frånvaro i undervisningen på grund- och gymnasieskolor. Här finns det möjligen en förbättringspotential som förmodligen kräver en kraftsamling både från lärare att använda vetenskapliga texter i klassrummet och från forskare att kommunicera sina resultat till en bredare målgrupp.

Den här studien har fokuserat på bilden av Öst- och Sydostasien i skolor i Sverige. Det hade varit intressant att framöver göra jämförelser med hur regionen hanteras i skolor i andra länder. För att ytterligare fördjupa förståelsen för hur lärare i Sverige ser på sin undervisning vore det intressant att göra djupare intervjuer med lärare eller att undersöka hur regionen hanteras vid lärarhögskolor genom exempelvis intervjuer med representanter för lärarutbildningen. Vidare hade det varit spännande att undersöka hur eleverna själva ser på regionen och den undervisning de får i skolan. I den här rapporten har vi funnit att lärare är lyhörda för elevers intressen och kan anpassa sina val av empiriska exempel efter elevernas önskemål. Elevintervjuer hade kunnat visa om eleverna själva upplever att de ges möjligheter att lära sig om Öst- och Sydostasien i skolan eller om de upplever att de har möjligheter att påverka innehållet i undervisningen.

Referenser

- Amirell, Stefan (2019) "Världen blir obegriplig när andra kulturer förminsas." *Dagens Nyheter*, 3 oktober.
- Andersson, Bo & Anna Windirsch (2020) *Utkik: Geografi. 2:a upplagan*. Malmö: Gleerups.
- Andersson, Ulla M. & Uriel Hedengren (2019) *SOS Samhällskunskap. 4:a upplagan*. Digitalbok. Malmö: Liber.
- Bengtsson, Mikael Gardestrand & Lars Lindberg (2019) *SOS Geografi. 4:a upplagan*. Digitalbok. Malmö: Liber.
- Berlin, Ingrid & Börge Ring (2019) *SOS Religion. 4:a upplagan*. Digitalbok. Malmö: Liber.
- Diamond, Jared (1997) *Guns, Germs and Steel: A Short History of Everybody for the Last 13,000 Years*. London: Jonathan Cape.
- Englund, Peter (2019) "Gör om, Skolverket, och gör rätt!" *Dagens nyheter*, 28 september.
- Frank, Andre Gunder (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. University of California Press.
- Gordon, Andrew (1991) *Labor and Imperial Democracy in Prewar Japan*. University of California Press.
- Göth, Lennart, Katarina Lycken Rüter & Veronica Wirström (2018) *Religion 1 för gymnasiet. 2:a upplagan*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hardacre, Helen (2017) *Shinto: A History*. Oxford University Press.
- Harknäs, Jakob & Stellan Wigh (2013) *Digilär Religionskunskap 7-9*. Digital lärsress, utkom 1 februari 2013. Natur & Kultur.
- Hogan, Michael J., red. (1996). *Hiroshima in History and Memory*. Cambridge University Press.
- Ivansson, Elisabeth & Mattias Tordai (2019) *SOS Historia. 4:a upplagan*. Digitalbok. Malmö: Liber.
- Karlsson, Lars-Olof (2021) *Arena 123: Samhällskunskap för gymnasiet. 3:a upplagan*. Malmö: Gleerups.
- Knöös, Joel, Peter Kinlund, Maria Bergman, Karl-Erik Perhans & Ewa Edholm (2018) *Digilär Geografi 7-9*. Digital lärsress, utkom 10 augusti 2018. Natur & Kultur.
- Linder, Monika, Anna Holmlin Nilsson, Christina Friborg & Henrik Isacsson (2020) *Utkik: Samhällskunskap 7-9. 2:a upplagan*. Malmö: Gleerups.
- Läromedelsutredningen: Böckernas betydelse och elevernas tillgång till kunskap* (2021). SOU 2021:70.
- Nyberg, Anna, Stellan Wigh & Anders Waldt (2013) *Digilär Samhällskunskap 7-9*. Digital lärsress, utkom 1 februari 2013. Natur & Kultur.
- Nyström, Hans, Lars Nyström & Örjan Nyström (2017) *Perspektiv på historien plus. 2:a upplagan*. Malmö: Gleerups.
- Olofsson, Hans & Rolf Uppström (2014) *Utkik: Religion 7-9*. Malmö: Gleerups.
- Olofsson, Hans, Rolf Uppström, Erik Nilsson & Bengt Liljegren (2021) *Utkik: Historia 7-9. 2:a upplagan*. Malmö: Gleerups.
- Phillips, Anne (2010) "What's Wrong with Essentialism?" *Distinktion: Journal of Social Theory*, 11(1), 47-60.
- Pomeranz, Kenneth (2000) *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton University Press.
- Ring, Börge (2019) *Libers religionskunskap. 1:a upplagan*. Stockholm: Liber.
- Said, Edward W. (2001) "The Clash of Ignorance." *The Nation*, 4 oktober.
- Sandberg, Robert (2012) *Epos: Historia 1b. 1:a upplagan*. Stockholm: Liber.
- SCB [Statistikmyndigheten] (2021) "Utrikesfödda i Sverige." Senast uppdaterad 14 september. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda/>
- Schottenius, Maria (2019) "Det är rena vansinnet att stryka antiken ur läroplanen." *Dagens nyheter*, 26 september.
- Selden, Mark (2007) "A Forgotten Holocaust: US Bombing Strategy, the Destruction of Japanese City and the American Way of War from World War II to Iraq." *Asia-Pacific Journal* 5(5).
- Sen, Amartya (1999) "Democracy as a Universal Value." *Journal of Democracy* 10(3), 3-17.
- Skolforskningsinstitutet (2020) "Kritiskt tänkande och källkritik: undervisning i samhällskunskap." Solna: Skolforskningsinstitutet.
- Skolinspektionen (2021) "Kvalitetssäkring och val av läromedel: Fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7-9." Drn. 40-2020:1237.
- Skolverket (2010a) Läroplan för geografi på gymnasienivå. SKOLFS 2010:111.
- Skolverket (2010b) Läroplan för historia på gymnasienivå. SKOLFS 2010:261.
- Skolverket (2010c) Läroplan för religionskunskap på gymnasienivå. SKOLFS 2010:261.
- Skolverket (2010d) Läroplan för samhällskunskap på gymnasienivå. SKOLFS 2010:261.
- Skolverket (2019a) "Antiken blir kvar i grundskolan." Pressmeddelande 4 oktober. <https://www.skolverket.se/om-oss/press/pressmeddelanden/pressmeddelanden/2019-10-04-antiken-blir-kvar-i-grundskolan>

- Skolverket (2019b) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*. SKOLFS 2010:37.
- Strannegård, Lars (2019) "Utan antikens historia i läroplanen riskeras Sveriges konkurrenskraft." *Dagens nyheter*, 1 oktober.
- Tuveson, Robert (2015) *En människa, tusen världar: Religionskunskap 1*. Malmö: Gleerups.
- Waldt, Anders (2013) *Digilär Samhällskunskap gy*. Digital lärresurs, utkom 10 augusti 2013. Natur & Kultur.
- Walker, J. Samuel (2005) "Recent Literature on Truman's Atomic Bomb Decision: A Search for Middle Ground." *Diplomatic History*, 29(2), 311-334.
- West, David & Uriel Hedengren (2018) *Libers samhällskunskap 123*. 2:a upplagan. Stockholm: Liber.
- Widholm, Tomas (2020) *Läromedel i praktiken: läromedelsbruk i religionskunskap på gymnasiet*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet.
- Wigh, Stellan & Johanna Bill (2013) *Digilär Historia 7-9*. Digital lärresurs, utkom 1 februari 2013. Natur & Kultur.
- Wigh, Stellan, Anders Waldt, Anna Nyberg & Martin Martinez (2011) *Digilär Historia gy*. Digital lärresurs, utkom 10 augusti 2011. Natur & Kultur.

